

lengvas principio taikymas ir tariamas pakan-kamumas dar visai nėra neginčiamas jo teisin-gumo irodymas; ir viena, ir kita greičiau suža-dina tam tikrą neobjektyvumą, dėl kurio prin-cipas pats savaimė nėra nagrinėjamas ir pasekmes.

Tikėdamasis, kad taip bus geriausia, šiam savo darbui pasirinkau metodą: analitiniu ke-liu eiti nuo kasdieniško pažinimo prie aukš-tčiausio principo apibrėžimo ir, tirdamas tą prin-cipą ir jo šaltinius, sintetiniu keliu vėl norėčiau eiti atgal iki kasdieniško pažinimo, kuriamo jis taikomas. Dėl to turinys suskirstytas taip:

1. *Pirmasis skyrius*: Perėjimas nuo kasdie-niško dorovės pažinimo protu į filosofini.

2. *Antrasis skyrius*: Perėjimas nuo popula-rios moralės filosofijos į dorovės metafiziką.

3. *Trečiasis skyrius*: Paskutinis žingsnis nuo dorovės metafizikos į grynojo praktinio proto-kritiką.

Niekur pasaulyje, netgi ir už jo ribų, nėra tokio dalyko, kurį neapribojus galima būtų pa-vadinti geru, išskyrus vien tik gerą valią. Intelektas, samojis, sprendimo galia ir kaip tik pavidantume dvasiuos *talentus*, arba drėsa, ryžtingumas, ketinimų pastovumas, kaip *temperamento* savybės, kai kuriais požiūriais, be abejo, yra geros ir pageidautinos, tačiau jos gali tap-ti ypač blogos ir kenksmingos, jei valia, kuri tomis prigimties dovanomis turi naudotis ir ku-rios išskirtinė savybė dėlto yra vadinama *cha-rakteriu*, nėra gera. Visiškai taip pat yra ir su laimes dalykais. Valdžia, turtai, garbė, netgi sveikata bei gera savijauta ir pasitenkinimas turima padėtimi, suprantami kaip *laime*, įkve-pia drėsa, o dažnai ir išpuikinė ten, kur nėra geros valios, kuri jų įtaką charakteriui [Ge-mūl], o per ji ir viso elgesio principus suregu-liuotų ir tikslingai nukreiptų. Nėra ko ir kal-beti, kad protinges ir besališkas stebėtojas niekada nejaus malonumu, netgi matydamas nuolatinę gerovę tokio asmens, kurio nepuošia nė vienas grynos ir geros valios bruožas; taigi, atrodo, jog gera valia yra būtina *sąlyga*, kad žmogus pasijustų vertas būti laimingas.

[in sich selbst]. Naudingumas ar nevaisingumas prie tokios vertės nieko negali nei pridėti, nei atimti. Gerai valai jie galėtų būti tam formą, kuri igalintų kasdieniam gyvenimui geriau ja pasinaudoti arba atkreipti į ją demesį tokiu žmonių, kurie dar netapo pakančiamais žinovais, bet ne tam, kad ją galima būtų rekomenduoti žinovams ar nustatyti jos vertę.

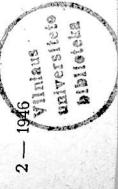
Tokioje grynos valios absolūciros vertės idėjoje, kurią mes vertiname, nekreipdami dėmesio į ikoną nors naudą, yra kažkas neįprasta ir, nors kasdieniskas protas su ja visiškai sustinka, vis dėto butinai kyla itarimas: galbūt ji slapta remiasi tuk išpūsta fantazija ir dėl to galėtų būti neteisingai suprastas gamtos sumanymas dar pridėti protą valiai vallyti. Todel šiuo požiūriu ir imsime ta idėja nagrineti.

Kalbedami apie organizuotos, t. Y. tikslingai prie gyvenimo prisitaikiusios būtybės įgintus gabumus, mes remiamės mintimi, kad kiekviename organas, kuri tokia būtybė turi kuriam noris tiksliu, yra tam tikslui labiausiai tinkamas ir geriausiai pritaikytas. Jei gamtos tesioginis tikslias būtybė tuk isaiakyti būtybę, kuri turi prota ir valią, jos gerove, vienu žodžiu, jos laimę, gamta labai blogai organizuotusi, pasirunkdama būtybės protą šio savo sumanymo vykdymoju.

Juk visus poelgius, kuriuos būtybė, siekdamas tikslio, turetų atlikti, ir visas elgesio tai-

Kai kurios savybės netgi padeda šiai gerai valiai ir gali jos darbą gerokai palengvinti; vis dėlto savarankiškos vertės tos savybės neturi, ir joms visada dar reikia geros valios, kuri apribotų anq didžiulę pagarbą — reiškiama joms, beje, teisėtai — ir neleistų ju laikyti absoliučiai geromis. Afekty ir aistrų saikingumas, savyvarda ir blaivus apmąstymas daugeliu požūrių yra ne tik geri, bet, atrodo, kad jie net sudaro asmenybių vidinės vertės dalį, tačiau dar daug trūksta, kad, ju neapribodami, galėtume pripažinti geromis savybėmis (nors ir labai bešalygiškai jas vertino senųjų laikų žmonės). Juk be geros valios jos gali tapti labai blogos, ir piktdario šaltakraujiskumas daro jis ne tik žymiai pavojingesni, bet toks jis mūsų akysė darosi niekšiūkesnis, negu būtų laikomas be tokios savybės.

Gerą valią reikia vertinti daug daugiau negu visa kita, kas per ja galėtų būti pasiekta, atsižvelgiant į kuri nors polinkį, o net jei šito norima, i visus polinkius iš karto ir ne vien tik dėl to, ką ji atlieka arba paveikia, ne dėl to, kad ji sugeba pasiekti kuri nors savo numatytą tikslią, o tik dėl noro, t. y. dėl to, kad ji yra gera pati savyje [an sich], pripažistant ją gerapacią sau. Netgi, jei likimas būtų ypatingai nepalankus, arba, jei gama pasirodytų šykštį lyg pamotė ir visiškai neduotų tai valiai galimybų igyvendinti savo sumanymą ir jei net didžiausiomis pastangomis ji nieko nepasiektų, bet jei tik liktu gera valia (žinoma, ne vien kaip troškimas, bet kaip panaudojimas visų priemonių, kiek jos yra mums pavaldžios), tai ir tada ji žerėtų pati savaime lyg brangakmenis, kaip kažkas, kas savo tikraja vertė turi pats savyje

2019 44 6

tu už ji labdaringai priežasčiai, o ne tam, kad pavestu jo silpnam ir apgaulingam vadovavimui savo troškimų galias ir trukdytų gamtai. Vienu žodžiu, prigimtis neleistu, kad protas reikštysi ir būtų tiek *praktiniam gyvenimui*, išdrįstumu supratimu išdrįstumu, jai jekuoči net jos pačios laime bei priemones jai igyvendinti; gamta būtų pati pasirinkusi ne tik išminkus, bet net ir priemones iš, vadovaudamasi išminkingu apdairumu, tiek viena, tiek kita pačių instinktui.

Ši tikrujų juk ir žinome, kad kuo daugiau civilizuotas protas siekia malonumą ir laimės, tuo labiau žmogus traukiasi nuo tikrojo pasitenkinimo; dėl to daugeliui žmonių, ir labiausiai prityrusių (jei tik jie yra tiek atviri, kad prisipažintų), kyla tam tikra *mizologija*, t. y. neapykanta protui; jie apytikriai apskaičiave visą naudą, kuria gauna,— aš nenoriu pasakyti, atradę ivairią vulgarią prabangą, bet netgi iš moksly (šie galų gale jiems taip pat atrodo prabanga, kuria sau leidžia protas),— pagaliau įsitikina, kad jie tik užskrovė sau daugiau sunukumų, negu kad laimėjo, siekdami laimės. Dėl to pagaliau jie ne tiek niekina, kiek pavydintems paprastiems žmonėms, kurie savo darbuose daugiau vadovaujasi natūraliu instinktu, o protui neleidžia turėti per daug itakos. Ir reikiaria bent tiek pripažinti, kad sprendimas žmonių, gerokai menkinančiu, net ir visiškai nuvertinančiu pagyrūnišką liaupsinimą naudos, kuria mums turėtų duoti protas, siekiant laimės ir pastenkinimo gyvenimui, visiškai nera liūdnas bei nedėkingas gériui, kuris valdo pasaulį, tačiau tas sprendimas remiasi slapta idėja apie kitoki, daug vertingesni, proto egzistencijos tikslą,

ir kad proto paskirtis iš esmės yra siekti to tikslą, o ne laimės. Tai idėjai, kaip svarbiausiai salygai, daugiausia turi paklusti ir asmeniniam žmogaus siekimiui.

Ir nors protas dar nėra tiek pritaikytas, kad galėtų tinkamai vadovauti valiai, atsižvelgdamas į jos objektus ir patenkindamas visus mūsų poreikius (kuriuos iš dalies pats padaugiai),— prie tokio tikslą daug geriau būtų atvežęs natūralus instinktas, tačiau vis dėļ protas mums duotas kaip praktinė galia, t. y. tokia galia, kuri turėtų itakos *vaijai*. Todel tikroji proto paskirtis turėtų būti — sukurti valią; ne tiek *kaip priemonę* kuriam nors tikslui, o *gerą vaiją pačią savaijme* [an sich selbst guten Willen]; tam būtinai buvo reikalangas protas, jei tik gamta, dalydama savo dovanas, visur veikė tikslingai. Vadinas, ta valia negali būti vie-nintelis ir pilnas gėris, bet ji turi būti aukščiausias gėris, salygojasi visa kita, netgi bet kuri laimės troškimą. Šiuo atveju su prigimties išmintimi puikiai derinasi tai, kad proto kultūra, kaip pastebima, reikalanga pirmajam ir besąlyginiam tikslui, ivairiais būdais trukdo, bent jau šiame gyvenime, pasiekti antrajį tikslą, kuris visada yra priklausomas, būtent — pasiekti laimę; protas gali ją visiškai sunaikinti; ir gamta šiuo atžvilgiu nesielgja neprotingaines protas, kuris svarbiausiai savo praktinę pa-skirtį atpažista geros valios pagrindime, igyvendindamas ši siekimą, gali savitai pasitenkin-ti tik vienu būdu, būtent — igyvendindamas tikslą, kuri vėl tik protas nustato, net jeigu tai būtų susiję su tam tikrais nuostoliais tiems tikslams, kuriuos diktuoja polinkiai.

Tačiau, kad išyškinume geros valios, kuri vien pati savaimė be jokio kito tikslø, yra labai vertintina, savoką, tokią, kokia ja jau turi naturalus sveikas protas ir kurie reiketū ne tiek ieteigt, o tik išsiaskinti, kad galima būtų suprasti, jog ji visada yra pati svarbiausia, vertinant bet kuri mūsų poelgi, jog ji salygoja visa kita, išnagrinėkime pareigos savoką; pastaroji, nors su tam tikrais subjektyviais apribojimais bei kliūtimis, apima ir geros valios savoką. Tačiau visi tie apribojimai ir kliūtys geros valios savokos toli gražu nepaslepią ir nepakeičia tiek, kad jos negalima būtų atpažinti, o greičiau per kontrastus išskelia jos reikšmę ir ja išryškina.

Neliečiu, čia visų tų poelgių, kurie pripažįstami kaip prieštaraujančios pareigai, nors vienu ar kitu požiūriu jie galėtų būti ir naudingi; visiškai nereikia klausti, ar jie galėtų būti atliekami iš pareigos, nes šai jie net prieštarauja. Nekalbesiu iš apie tuos poelgius, kurių atitinka pareiga, bet žmonės į juos neturi jokio tiesioginio polinkio, o vis dėlto juos výkdo kito polinkio verčiami. Todėl čia nesunku atskirti, ar pareigai neprieštaraujančios poelgis atliktas iš pareigos, ar egoistinius tikslius. Daug sunkiau tokij skirtumą pastebeti ten, kur poelgis neprieštarauja pareigai, o, be to, dar ir pats subjektas turi tiesioginį polinkį ta poelgi atlikti. Pavyzdžui, pareiga reikalauja, kad smulkus krautuvininkas nepardavinėtu savo nepriatyrusiam pirkėjui brangesne kaina, kai apyvarta yra didelė; to nedaro net ir gudrus pirklys; jis kiekvienam parduoda pagal vieno daę, tvirtai nustatyta kaina ir pas ji gali vienosai nusipirkti ir vaikas, ir kiekvienas kitas pirklys.

Taigi aptarnaujama sažiningai, tačiau šioto toli gražu neuženka, kad galima būtų patikėti, jog pirklys taip elgesi iš pareigos, vadovaudamas sažiningumo principais; taip elgintis jam buvo naudinga. Ir iš to negalima daryti išvados, kad be naudos jis būtų turėjęs kažkokią nuoširdžią simpatiją pirkėjams, lyg tai jis nė vieno ių neišskyręs, iš meilės parduodamas pigrūnus. Vadinas, tas veiksmas buvo attiekamas ne iš pareigos, ne iš nuoširdžios simpatijos, o tiesiog savanaudiškais tikslais.

O saugoti savo gyvybę yra pareiga, be to, tai daryti kiekvienas turi dar ir tiesioginių politikų. Tačiau kaip tik dėl to skrupulingas šios rūšies rūpestingumas, koki rodo dauguma žmonių, dažnai juk neturi vidinės vertės, o jo makro-sima — moralinio turinio. Jie saugo savo gyvybę, tik neprieštaraudami pareigai, o ne iš pareigos. Tuo tarpu, jei dideli gyvenimo nemalonumai ir heviliškas sielvartas kam nors visiškai atima norą gyventi, jei nelaimingas, bet stiprios dvaisios žmogus, daugiau piktiandamas savo likimu, negu kad jausdamasis palaužtas ar prislegtas, troksčia mirti, o vis dėlto gyvena, nemylédamas gyvenimo, ne iš polinkio ar baimės, o iš pareigos, jo maksima įgauna moralinių turinių.

Daryti gera visur, kur tik galima, yra pareiga, bet juk yra ir tokiu užjausti linkusiu sielu, kuriuos ir be jokio tuštybės ar egoizmo aks-tino jaučia vidini malonumą skeleisti savo aplinkoje džiaugsmą, ir kitų žmonių pasitenkinimas — kiek jos prie to prisideda, — teikia joms malonumo. Bet aš sakau, kad, nors toks poelgis šiuo atveju atitinkų pareigą ir būtų malonus, tikros dorovinės vertės neturi; toks poel-

tik dėl to, kad jis gera daro ne iš polinkio, bet iš pareigos.

Užsitikrinti sau laimę — pareiga (bent netiesiogiai), nes nepastenkinimas savo padėtimi tarp daugybės rūpesčių ir nepatenkintu poreikių galėtų lengvai virsti didžiule pagunda nesilaikyti pareigos. Tačiau, ir nekreipdamai dėmesio į pareiga, visi žmonės jau savaimė turidžiuli viðini norą būti laimingais, nes kaip tik šioje idėjoje ir susijungia visi polinkai. Tik laimės direktyva dažniausiai tokia, kad kai kuriami polinkiams ji labai kenkia ir juk apie visų polinkių patenkinimą žmogus negali susidaryti apibrežtos ir tikros sąvokos, vadinamos laime, todėl nėra ko stebėti, kad vienas tam tikras polinkis, atsižvelgiant į tai, ką jis žada, ir i laiką, kada jis galėtų būti patenkintas, gali igyti persvara prieš neapibrėžtą idėją, ir, pavyzdžiu, žmogus, sergentis podagra, gali sau leisti suvalgyti tai, kas jam skanu, ir po to kentėti, nes pagal jo apskaičiavimą jis bent šiuo momentu neatsisakė malonumo dėl galbūt nepagrįstos vilties į laimę, kuria turėtų duoti sveikata. Tačiau ir šiuo atveju, jei bendras polinkis siekti laimės tokio žmogaus valios nenulemtų, jei sveikata nejeitu, bent nebūtų labai būtinė, į jo laimės supratimą, čia dar liktų, kaip ir vienais kitais atvejais, tam tikras dėsnis — ieškoti sau laimės, remiantis ne polinkiais, o pareigai; tik tada žmogaus elgesys turėtų tiesioginę moralinę vertę.

Taip, be abejonių, reikėtų suprasti ir Švenčiojo rašto vietas, kuriose isakoma mylėti savo artimą, netgi savo priešą. Juk meilės, kaip polinkio, išakryti negalima, bet labdarybė iš pareigų, kai neskatināti joks polinkis, o netgi jai

gis prilygtu kitiems polinkiams, pavyzdziai, garbės, kuri, jei laimingu būdu atitinka tai, kas iš tikruju yra visiems naudinga ir kas neprieharauja pareigai, dėl to užsitarinauja pagarbos; tokis veiksmas būtu vertas pagyrimo ir paskatinimo, bet ne didžio įvertinimo, nes maksmai trūkštų dorovinio turinio, būtent to, kad tokie poelgiai būtu atliekami ne dėl polinkio, o iš pareigos. Tarkime, kad tokio žmonių bičiulio sielą prisilęgtu jo paties sielvartas, kuris nuslopina bet kokią užuojautą žmonėms, patyrusiems gyvenime nuoskaudu; tokis žmogus ir tada vis dar turėtų galimybės daryti gera kitiems kenčiantiesiems, tačiau sveitimas vargas jo nejaudintų, nes jis pakankamai būtų užimtas savuoju, ir, jei dabar, kai joks polinkis jo jau nebeskatina, jis vis dėlto išsiveržtu iš tokio žudančio nejautrumo ir atlirkų poelgi be jokio polinkio, vien tiktais iš pareigos,— štai tik tada tas poelgis išgytų tikrą moralinę vertę. Dar daugiau. Jei prigimtis būtų iliejusi į vieno ar kito žmogaus širdį nedaug simpatijų kitiems žmonėms, jei jis (šiaip garbingas žmogus) savo temperamentu būtų šaltas ir abejingas kitų skausmams galbūt todėl, kad pats būdamas apdovanotas ypatingu kantrumu ir išvermingumu, jis pamašiai galvotu, ir apie kitus, net reikalautų iš jų to paties. Jei gamta tokio žmogaus (kuris, tiesą pasakius, neatrodo blogiausias jos kūrinys) nebūtų padariusi žmonių bičiuliui, tai neauguji jis nesurastu tada saviję jėgų, kad pats sau suteiktu žymiai didesnę vertę, negu ta, kurią turi kilnaus temperamento žmonės? Neabejotinal! Kaip tik čia ir iškyla vertė moralaus charakterio, kuris, ynginiant su bet kuriuo kitu, yra geriausias, ir kaip

priešinasi natūrali ir nenuslopinga antipatija, yra *praktinė*, o ne *patologinė* meilė, kuriaq sąlygoja valia, o ne jutiminiai potraukiai, elgesio principai, o ne graudinga užuojauta: tik tokia meilė gali būti išakoma.

2) Antrasis teiginys yra tokis: poelgio iš pareigios moralinę vertę lemia ne *tas tikslas*, kuris turėtu būti tuo veiksmu pasiekias, o maksima pagal kuria buvo nuspresta elgis. Vadinas, ta vertė priklauso ne nuo veiksmo objekto tikrovėskumo, o tik nuo *noro principo*, pagal kurį elgiamasi neatsižvelgiant nė į vieną troškimą galios objekta. Tai, kad tikslai, kuriaq vedini galėjume elgis, taip pat ir juų pasekmės tikslų bei valios motyvų forma negali poelgiams su teikti jokios besėdyginių ir moralinės vertės, aiškiai išplaukia iš ankstesnių samprotavimų. Tai kur gi ta vertė, jei jos nėra valioje, kai ši susiejama su laukiama pasekmė? Ji negali būti niekur kitur, o tik *valios principe*, neatsizvelgiant į tikslus, kuriuos tuo poelgiu galima būtų pasiekti; valia atsidiuria kažkur viduryje, tarytum kryžkelėje tarp savo apriorinio principo, kuris yra formalus, ir tarp savo aposteriorinio motyvo, kuris yra materialus. Ir kadangi ja turėtų kažkas nulemti, tai ją lemia formalus noro principas, nes, kai elgiamasi iš pareigos, jai atimamas bet koks materialus principas.

3) Trečiaji teigini— abiejų pirmųjų sekmeni— suformuluoti taip: *pareiga yra poelgio būtinybė iš pagarbos dėsnii*. I objekta, mano sumanyto poelgio pasekme, galiu turėti *polinkį*, bet *pagarbos* jam — *niekada*, ir kaip tik dėl to, kad tai tik rezultatas, o ne valios veikla. Taip pat negaiju jausti pagarbos polinkiu apskribtai — ar jis mano, ar kieno kito; daugiu dauer

giausia galu: pirmuoju atveju — ji pateisinti, antruoju — kartais net pamėgti, t. y. traktuoti ji kaip atitinkantį tai, kas man naudinga. Tik tai, kas su mano valia susiję kaip pagrindas, o ne kaip sekmuo, kas netarnauja mano polinkui, bet ji peraugą, ji visiškai pašalina — bent jau renkantis sprendimą — iš išskaičiavimo sferos, taigi tik grynas dėsnis pats savaine gali būti pagarbos objektu, o kartu — išakymu. Vadinasi, poeigis iš pareigos turi visiškai izoliuoti polinkio itaka, o su ja kartu ir bet kuri varios objekta, valiai nelieka kito, kas ja galetų salygoti, kaip tik: objektyviai — dėsnis, o subjektyviai — *gyryna pagarba* tam praktiniam dėsniniui, t. y. maksima* — būtinumas paklusti tam dėsniniui net ir tokiais atvejais, kai priestarauju visiems savo polinkiams.

Taigi poelgio moralinę vertę sudaro ne rezultatas, kuris iš to poelgio yra laukiamas, taip pat ir ne koks nors to poelgio principas, kurio motyvą salygoja laukiamas rezultatas. Juk kiekviena iš tų rezultatų (malonią būseną, neigti ir kito žmogaus laimės paspartinimą) galėtų sukelti ir kitos priežastys, ir tam, vadiniasi, nebūtina protestingos būtybės valia, kurioje tik ir galima rasti aukščiausią ir besalygišką gėri. Dėl to niekas kitas, o tik dėsnio paties savaine *supratimas, kuri, ašku, turi vien protinę būtybę*, nes tas supratimas, o ne laukiamas rezultatas sudaro jo valios pagrindą, yra tas nuostabus gėris, kurį vadinančiame moraliu; to gėrio nereikia lauk-

* Maksima yra subjektyvus noro principas. Objektyvus principas (t. y. toks, kuris bet kuriai protingai būtybei turėtu būti praktiniu pagrindu ir subjektyvai, jei protas visiškai vaidytų troškimų galies) yra praktinis dėsnis.

ti iš rezultatu, nes jis yra pačiam žmogujam, *

kai šis veikia pagal minėto dėsnio supratimą. Bet koks turėtų būti dėsnis, kurio supratimas, net neatsizvelgiant į laukiamą rezultatą, turi salygoti valią, kad ši absoliučiai, be jokiu apribojimų, galėtų būti vadinama gera? Kadangi iš valios atėmiau bet kokią iniciatyvą, galėjusią joje atsirasti, paklusus kokiam nors kitam dėsniniui, tai nelieka nieko kito, kaip bendras poelgių dėsningumas, kuris ir turi būti valios

* Man galėtų priekaištauti, kad, vartodamas žodį *pagarba*, lyg ieškan prieiglobo vien tik miglotame jaunme, užuot, remdamasis abstrakciai savo, davęs aiskių žinių apie ši klausimą. Tačiau, nors pagarba ir yra jaunumas, bet jis nėra *iteigias*, o savarankiskai išvestas [selbststudiierender] prototauriant, dėl to jis specifiskai skiriasi nuo visų pirmosios rūšies jausmu, kuriuos galima traktuoti kaip polinkius ar baime. Tai, kaip tiesiogiai suvokiu kaip dėsnį, pačiam sau, suvokiu su pagarba, kuri reiškia vien tik žinojimą, kad mano valia yra *pajunga dėsniniu* bei jokių kitos išakos mano protui. Tiesioginė valios priklausomybė dėsniniui ir tos priklausomybės supratimas va dinamas *pagarba*; taigi pagarba suprantame kaip veiksmą, kuri desnis sukelia subjektą, o ne kaip to dėsnio priežastį. Iš tikrujų pagarba — tai supratimas vertės, kuri apribuja mano savimeile. Vadinasi, tai yra kažkas, ko nelakome nei polinkio, nei baimes objektu, nors ji i abu juos kažkuo panaši. Pagarbos objektas yra tik dėsnis, į tai tokis, kuriam *mes patys* išpareigojame kaip būtinybei. Neatsizvelgdami į savo savimeile, daromės nuo to dėsnio priklausomi; tačiau, kadangi ji sulkuriame mes patys, tai jis musų valios iščiava: pirmuoju pozūriu jis analogikas baimei, antruojui — polinkui. Kiekviena pagarba konkretiam asmeniui, tiesą sakant, yra tik pagarba dėsniniui (teisingumo ir kt.), kurio pavyzdžiu mums tampa anas žmogus. Kadangi ugdyti savo talentus mes taip pat laikome pareiga, tai talentingas žmogus mums atrodo lyg dėsnio *Pavyzdys* (kad lavinantis galima būtų pasidaryti panašiu į jį) ir tai duoda mums pagrindą jii gerbti. Visas vadinančios moralės interesas yra tik *pagarba* cėsniniui.

principu, t. y. aš visada privalaus elgtis tik taip, kad galėčiau *taip pat norēti, kad mano maksimuma tapčių visuotiniu dėsiui*. Tai tik grynas dėsninumas (neimant pagrindu kokio nors dėsnio, susijusio tik su tam tikrais poelgiais), čia ir turime tai, kas sudaro ir turi sudaryti valios principą, jei pareiga iš viso nėra tik illuzija ir išgalvota savo; su tuo visiškai sutinka savo praktiniuose sprendimuose kasdieniškas žmogaus protas ir i minėtą principą jis visada atsižvelgia.

Pavyzdžiu, iškyla klausimas: ar negalečiau, atsidūrės sunkioje padėtyje, duoti pažado, neketindamas jo išplidyti? Čia lengvai atskirių skirtinges reikšmes, kurias galėtų turėti tokis klausimas: ar protinė apgaullingai pasižadėti ir ar tai nepriėštarautų pareigai. Pirmojo klausimo reikšmė galia, be abejo, pasitaikyti dažniau. Nors ir puikiai matau, kad tokio išsisulkinėjimo man nepakanka, kad išbrisčiau iš esamos padėties, bet dar reikėtų gerai pasvarstyti, ar per tą melagystę nekiltų man paskui daug didesnių nemalonumų, palyginus su tais, iš kurių dabar vaduojuos; kadangi numatyti pasiekėmes, nors ir esu tariamai *gudrus*, ne taip jau lengva, tai, kad kartą prarastas pasitikėjimas nepakenktų man žymiai daugiau, negu visas tas blogis, kurio dabar noriu išvengti, ar nebūtų *prottingiau* ir šiuo atveju elgtis pagal bendrąjį maksima ir išsiugdyti išproti — pasižadėti tik tais atvejais, kai pažadą ketinu išplidyti. Tačiau netrukus pāaiškėtu, kad tokios maksimos pagrindas vis dėlto yra tik pasekmiai baimė. O juk visai kas kita būti teisingu iš pareigos ir būti tokiu, bijant nenaudingu, pasekmii: pirmuoju atveju poetigo paties savalme savokoje siypį dėsnis man,

antruoju — privalau į save pažiūrėti iš kito stebėjimo taško ir pagalvoti, kokios pasekmės man galėtų su tuo būti susijusios. Jei atsitraukiu nuo pareigos principo, tai toks poelgis visada negeras; o jei išduodu savo išminties maksimą, tai štai gali kartais man pasirodyti net labai naudinga, nors, žinoma, visada saugiau likti prie jos. Tačiau, norédamas trumpiausiu ir visgi patikimiausiu būdu sužinoti, ar klaudinės pažadas nepriestarauja pareigai, pats save klausčiau; ar būčiau patenkintas, jei mano makSIMA (neteisingu pažadu gelbėtis iš padėties) igytų bendro dėsnio galia (tieka man, tiek ir kitiem) ir ar galėčiau pats sau pasakyti: teduoda kiekvienas neteisingą pažadą, atsidūrės padėtyje, iš kurios kitokiu būdu išbirsti negali. Tada greitai išitikinčiau, kad galu noreti sumeluoti, bet visiškai nenoriu bendro dėsnio, leidžiančio meluoti; juk toks dėsnis, tiesą sarašant, anuliuotų bet kokį tikrą pažadą; veiltui kalbėčiau kitiams apie savo gerus norus dėl būsimuju poelgiu, juk jie manimi netikėtū arba, jei neapgalvotai tai padarytų, atsimokėtū tuo paciu; taigi, jei tik mano maksima būtu pavesta bendru dėsniu, ji turėtų pati save sunaikinti.

Vadinasi, nereikia jokių griežtų, toli siekiancių samprotavimų, kad sužinočiau, kaip man elgits, kad mano norai doroviniu požiūriu būtu geri. Neprityres stebeti dalyku eigos ir nemokėdamas pristaikyti prie pasaulio ivykii, tik klausčiau savęs: ar galėtum taip pat norėti, kad tavo maksima taptų bendru dėsniu? Jei ne, tai ja reikia atmesti ir būtent ne dėl kokių žalos, kuriai ji tau ar kam kitam galerū padaryti, o todėl, kad ji negaliėtų būti galimos ir vi suotinės dėsniu kūrybos pagrindas; tiesiogiai

gerbti pastarają mane verčia protas ir, nors dabar dar neižvelgiu, kuo ta pagarba galėtų remitis (tegul tai nagninėja filosofas), tačiau suprantu bent tiek, kad tai yra nustatymas vertės, daug auksčesnės už bet kurią kitą vertę.

Kurią salygoja polinkis, ir kad mano poelgiu iš grynos pagarbos praktiniam dėsniniui būtinumas ir yra pareiga, o jai neturi trukdyti joks akstinas, nes ji salygoja valią, gerą savaimę, ir jos vertė svarbesnė už bet ką.

Taigi, siekdami pažinti kasdienišką žmonių protą moraliniu požiūriu, priejome iki to pažinimo principo, kurio protas, tiesą sakant, nespapranta tokia abstrakčia ir bendra forma, tačiau kiekvienu metu vis dėlto iš ji atsižvelgia į spręsdamas naudojasi kaip saiku. Cia nesunku būtų pavaizduoti, kaip protas su tokiu kompa-su rankoje sugerbėtu visais pasitaikančiais atvejis labai gerai atskirti, kas ten gera, o kas bloga, kas atitinka pareigą, o kas jai prieštarauja, jei, nemoekant proto nieko naujo, būtų tik atkrepiamas demesys, kaip tai dare Sokratas, iš jo paties principo. Vadinasi, kad galima būtų žinoti, ką reikia daryti, kad būtum sąžiningas ir geras, netgi protinges ir dorovingas, nereikia jokio mokslo ir filosofijos. Iš anksto čia galima buvo nulausti, kad žinojimas, ką žmogus privalo daryti, aisku, ir žinoti, yra kiekvieno, net ir paprasčiausio, žmogaus reikalas. Cia galima ne be pasigérėjimo pastebeti, kad kasdieniško žmonių proto praktinė sprendimo galia, palyginus su teorine, gerokai pirmaują. Pastarojoje, jei kasdieniškas protas surizkuoja atsistrauktii nuo empirinių dėsniių ir jutiminių suvokimų, jis pakiliūva į visiškai nesuprantamų dalykų sriti, ima prieštarauti pats sau, atsidu-

ria mažų mažiausiai netikrumo, tamsos ir nespėjant pastovumo chaose. Tuo tarpu praktinėje sferoje sprendimo galia tik tada ir ima reikštis, kai kasdieniškas protas iš praktinių taisyklų pašalinia visas jutimines paskatas. Tada jis darosi netgi subtilius galbūt dėl to, kad suėma į konfliktą su savo sąžine arba kitokiais reikalavimais, liečiančiais tuos dalykus, kuriuos reikia vadinti teisingais, o galbūt, siekdamas pats savo pamokyti, nuoširdžiai nori nustatyti poelgių vertę; ir, kaip dažniausiai būna, šiuo atveju jis gali taip pat viltis teisingai ivertinti, kaip tai visada trokšta žadetė filosofas. Jis čia tikisi bėveik daugiau negu pats filosofas, nes jis turi galimybę remtis tik tuo pačiu principu, kaip ir anas, tačiau filosofas daugybė nieko bendra su reikalu — neturinčiu — samprotavimą gali savo sprendimą supainioti ir nukreipti į šalį. Dėl to, vertinant moralės dalykus, ar nebūtų protinėjau pasitenkinti kasdienišku proto sprendimu, o filosofiją panaudoti daugią daugiausia tam, kad, jai padedant, būty sudaryta išsamnesė ir suprantamesnė dorovės sistema, o jos taisykles — patogesnės varianti (ir dar labiau diskutuoti), bet ne tam, kad net praktiškuose dalykuose kasdieniškas žmogaus protas būtu atitinkamasis nuo jo paprastumo ir per filosofiją iivedamas į naują tyrimų ir pamokymų kelią.

Nekaltumas — puikus dalykas, tačiau bloga vėl, kad jo beveik negalima išsaugoti; jis labai lengvai pažeidžiamas. Dėl to net išminčiai — šiaip ji daugiau pastebima poelgiuose, negu žinojime — reikia mokslo; ne tam, kad iš jo pašimokyty, bet tam, kad jos nuostatos būtų pastovėsni ir prieinamės vartoti. Žmogus pats savyje, savo poreikiuose ir polinkiuose,

kurių visapusiška patenkinimą jis vadina laime, jaučia galingą veiksnį, kylančią prieš visus pareigos isakymus, nors protas ir sako, kad jie verti gilius pagarbos. Pagaliau protas diktuoja, netgi nieko nežadėdamas polinkiams, ir kaiems isakymams). Iš čia betgi kyla *naturali dialektika*, t. y. potraukis postringauti prieš tuos griežtus pareigos dėsius, abejoti jais, bent jų grynumu bei griežtumu, ir, kur galima, meginginti derinti juos su mūsų pageidavimais ir polinkais, t. y. iš pagrindų juos sugadinti ir atimti visą jų orumą; tačiau šito galų gale negali patiesinti net ir kasdieniškas praktinis protas. Vadinas, ne koks nors spekuliacijos poreikis (šito protas niekada neturi, kol jis pasitenkina, likdamas sveiku protu), bet patys praktiniai reikalai verčia *kasdienišką žmonių protą* peržengti savo reikalų ratą ir ižengti į *praktinės filosofijos* sričią, kad ten galėtų gauti žinių ir aiškių nurodymų apie savo principo šaltinių ir apie tikrąją to principio paskirtį, lygimant jį su tomis maksimomis, kurios remiasi poreikiu ir polinkiu. Tai pадėtū jam išbirsti iš sunkios padėties, susidariusios dėl abipusių pretenzijų, ir jis nerizikuotu prarasti visų moralės pagrindų dėl dvireiksmiškumo, i kurį jis lengvai pakliūva. Taigi ir kasdieniškame praktiškame prote, jei jis save tobulina nepastebimai užsimežga *dialektika*, kuri verčia protą — kaip tai atsitinka, pritaikant ji teorijoje,— ieškoti pagalbos filosofijoje. Ir vis dėlto praktinis protas, visiškai kaip ur teorinis, tikriausiai ras nusiramimą tik išsamioje mūsu proto kritikoje.

**PEREJIMAS NUO POPULIARIOS
DOROVĖS FILOSOFIJOS
I DOROVĖS MET AFIZIKĄ**

Iki šiol mūsų vartotą pareigos savoką išvėdėme paprastai naudodamiesi savo praktiniu protu, tačiau iš to jokiu būdu neišplaukia, kad būtume ją traktave kaip patyrimo savoką. Greičiau yra taip: kai tik mes atkrepiame dėmesį į patyrimą ir stebime žmonių elgesį, susiduriame su dažnai pasitaikančiais ir — tai pripažiustumėme patys — teisingais skundais, kad apie nusistatymą elgits iš grynos pareigos negalima surasti net patikimumu pavyzdžių; kād jei net kas nors ir vyksta, *neprieštaraujant* tam, ką išako pareiga, tai vis dėlto dar lieka abejonė, ar tai iš tikrujų daroma iš *pareigos*, taigi ar tai turi moralinę vertę. Todėl visais laikais buvo filosofų, kurie visiskai neigė tokio nusistatymo žmonių elgesyje tikroviskumą ir viską priskirdavo daugiau ar mažiau subtiliai savimeilei; tačiau tai nekeldavo jiems abejonių dėl pačios dorovės savokos teisingumo; jie, nuoširdžiai apgailestaudami, verčiau kalbėdavo apie žmonių prigimties nepastovumą ir sugedimą; ji, tiesa, pakankamai tauri, kad tokią pagarbos vertą idėją paversty savo taisykle, bet kartu per silpna, kad galėtų ja vkydти; o protą, kuris

turėtu jai tarnauti, kurdamas dėsnius, ji naujoja tik polinkų īneteresams tenkinti, arba kiekvienu atskirai, arba — jei to prieikia — juos tarpusavyje geriausiai suderindama.

Iš tikrujų, remiantis patyrimu, neimanoma visai tikrai irodyti net iš vieno atvejo, kad netgi pareigai šiaipjau neprieštaraujančio veiksmo maksima remtusi vien moraliniu pagrindu, nesudainis ir savo pareigos supratimui. Tiesa, kartais pasitaiko, kai, griežiausiai tirdami patys save, išskyrus pareigos moralini pagrindą, nesurandame nieko kito, kas galėtų būti toks galimasis, kad pajėgtų palenkinti mus prie vieno ar kitoto gero poelgio ir tokio didelio pasiaukojimo; tačiau iš to negalima padaryti neabejotinos išvados, kad iš tikrujų joks slaptas savimeilės akstinas — sudarantis tik klaudingą tos idėjos išpūdį — nebuvu tikraja priežastimi, salygojusi valią; o mes mielai sau pataikaujame, neteisėtai prisidengdami kilnesniu motyvu, o iš tikrujų, net labai atidžiai tirdami, niekados negalime visiškai išsiaskinti slaptų paskatų, nes, kai kalbame apie moralinę vertypę, mums rūpina ne poelgiai, kuriuos matome, o vidinių jų principų, kurių nematomie.

O tiems, kurie kiekvieną morale išjuokia kaip gryną iluziją žmonių vaizduotęs, dėl išpuikimo pranokstantčios save pačią, negalima labiau pasitarnauti, negu kad sutikti su jais, kad pareigos savokos (kaip ir visos kitos savokos, kurias dėl patogumo noriai sau įskalbame) turėjo būti išvestos tik iš patyrimo; juk štaip suruoštume jiems tikrą triumfą. Esu linkęs išmeilės žmonėms pripažinti, kad dauguma mūsų poelgių atitinka pareigą; bet pažiūrėję iš arčiau į žmonių užmačias ir siekimus, visur su-

nėms, bet ir visoms protingoms būtybėms apskritai, ir net tikiatsiltinėmis aplinkybėmis ar išminiai atvejais, bet besqlygiškai; tada pāaiškėja, kad joks patyrimas niekada negali būti dingstimi, net vien sprendžiant apie tokį apodiktinių dėsniu galimybę. Iš tiesų, jei jie būtų tik empiriniai, o ne visiškai aprioriniai, kileiš gryno, bet praktinio proto, — kokią turėtume teise besalygiškai reikalauti, kad kiekviena protinė būtybė be apribojimų gerbtų tai, kas galbūt turi reikšmės tik atstiktinėmis žmonių gyvenimo aplinkybėmis, ir kaip dėsniai, kurie salygoja mūsų valią, galėtų būti laikomi dėsniais, salygojančiais valią apskritai protinges būtybės, ir mūsų valia tik tokius pripažintų ir savo dėsniais.

O dorovę negalėtų būti nieko blogesnio negu noras išvesti į ją iš pavyzdžių. Juk kiekvienu doroves pavyzdi, kuris tam reikalui man bus pateiktas, iš pradžių reikia pati invertinti pagal moralės principus, ar jis is viso tinka būti pirminiu pavyzdžiu, t. y. matu, o jau jokiu būdu jis neatostos moralės svarbiausios savokos. Net evangelijos šventasis, pirmiau negu jis bus tokiu pripažintas, turės būti palygintas su mūsų moralinio tobulumo idealu; jis ir pats apie savę sako: kodėl vadinate mane (kuri matote) genu? Nė vienas žmogus nėra geras (gerio prototipas), o tik vienas dievas (kurio jūs nematote). Bet iš kur turime dievo, kaip aukščiausio gero, savoką? Tik iš dorovinio tobulumo *idėjos*, kurią protas aprioriškai projekuoja ir neatskiriamai sujungia su laisvos valios savoką. Imitacijos dorovėje visiškai nebūna, o pavyzdžiai yra tik paskatinimui, t. y. jie pašalina abejonę, kad galima išykdysti tai, ką išako dės-

siduriamo su jų brangiuoju AŠ, kuris visada išlenda į priekį; kaip tik juo remiasi jų ketinimai, o ne griežtu pareigos isakymu, kuris dauerę kartu reikalaudau prieštarauti pačiam sau. Ir čia nereikia būti dorovės prieš, o tik šaltakrauju stebėtoju, kuris aistringą, gérį siekiama ne iš karto priima kaip tikrą, kad tam tikras momentais (ypač bégant metams ir tobuolėjant sprendimo galiai, kurią patyrimas iš dalies išmoko, o iš dalies ją išmiklina, stebėjimui) leistume sau suabejoti, ar pasaulyje iš tikrujų yra tikroji dorybė. Ir, kad neatsisakytume rista pagarba pareigos dėsniniui, niekas kitas čia mūsų negali apsaugoti, kaip tik aiškus išsitikinimas, kad, jei ir niekados nebūtų buvę poelgių, išplaukiančių iš tokiu švarių šaltinių, tai juk čia ir kalbama visiškai ne apie tai, ar yra taip, ar kitaip, bet apie tai, kad protas pats sau ir nepriklausomai nuo jokių kitų reiskinių įsako, kaip reikia elgtis. Vadinasi, protas be nulaidų reikalauja poelgių, kokių pasaulyje iki šiandien galbūt dar nebuvo, o kad jie gali būti, net labai abejotų tas, kuris viską grindžia patyrimu. Pavyzdžiu, gryno nuoširdumo draugystėje galima būtų reikalauti iš kiekvieno žmogaus, nors galbūt iki šio laiko ir nebūtų buvę né vieno nuoširdaus draugo, nes ta pareiga, kaip pareiga apskritai, iki bet kurio patyrimo idėjos forma yra prote, kuris salygoja valią aprioriniai pagrindais.

Pridėkime dar, kad, jei nenorima visai pa-neigti dorovės savokos teisingumo ir jos sandykio su kuriuo nors galimu objektu, tai reikia pripažinti ir tai, kad dorovės dėsnis turi tokią placią reikšmę, jog jis yra *būtinas* ne tik žmo-

nis; jie aktyvizdžiai rodo tai, ką praktinė tai-syklė išreiškia bendriau, bet jie niekados neduoda teisės nekreipti dėmesio į jų tikraji ori-ginalą, kuris yra protė, ir neduoda teisės va-dovautis pavyzdžiais.

Juk jeigu nėra jokio tikro aukščiausio do-rovės principio, kuris nepriklausomai nuo bet kokių patyrimo remtusi vien grynuoju protu, — jei pažinimas turi skirtis nuo kasdieniškojo ir vadintis filosofiniu — aš manau, nerei-kėtu net klausti, ar dera šias savokas dėstyti abstrakcijai (*in abstracto*) taip, kaip jos kartu su joms priklausantais principais aprioriškai yra nustatytos. Tačiau mūsų laikais šito pa-klausti būtų visai ne pro šali. Nes jei būtų skaičiuojamai balsai, kam atiduodama pirmeny-be: pažinimui prorū, atskirtam nuo viso, kas empiriška, vadinasi, dorovės metafizikai, ar populiarial praktinei filosofijai, tai būtų greitai išpėta, kuri pusę nusvertyt.

Iš tikrujų labai pagirtina nusileisti iki llau-dyje variojamų savokų, jei pries tai buvome pakile iki grynojo proto principu, ir buvome visiškai patenkinti; o tai reikštų dorovės teori-ją pirmiausia *pagrūsti* metafizika, o vėliau, kai ji pagrįsta, popularinant pasiekти, kad ji būtų priimta. Tačiau visiškai nederėtų populiarumo siekti jau pradžioje tyrimu, nuo kuriu turės priklausyti visas pagrindinių principų teisingu-mas. Toks metodas ne tik niekados negalėtu pretenduoti į labai retai pasitaikanti nuopel-ną — tikrą filosofijos populiarumą, nes būti vi-siens suprantamu, čia pat atsisakant nuodug-naus žinojimo, nėra joks meistriškumas. Be to, tokiu metodu galima gauti koktų iš visur pris-graibstoto stebėjimo ir iki galo neapgalvotu-

principų mišini, kuriuo mėgaujasi tuščios gal-vos, nes vis dėlto tai kažkas visai tinkama kas-dieniškam plepėjimui; bet supratangi žmonės pajunta painiau ir, nežinodami, kas daryti, ne-patenkinti nuo to nusigrėžia, nors nedaug kas klauso filosofiją, kurie tą appaule puikiai perma-to, ir kuriam laikui atsisako tariamo populiaru-mo, kad, tik išgiję tikslų supratimą, visiškai tei-setai galėtų būti populiarūs.

Reikia vos tik susipažinti su bandymais tir-ti dorovę anuo pamėgtojo būdu ir pamatyssi-me: tai ypatinga žmogaus prigimties paskirči (kai kada net idėja apie apskritai protingą bū-type), tai tobulybę, tai laime, cia moralini jausma, ten — dievo baimę, šiek tiek iš čia ir šiek tiek iš ten, ir visa tai keistai suplakta; ir neateina į galvą pakausti, ar dorovės principi-pu, visada reikia ieškoti žmogaus prigimties pažinimė (kuri juk galime gauti tik per patyri-mą); o jeigu taip nėra, jei tie principai visiškai aprioriniai, laisvi nuo viso empiriško ir randai-mi jie tik grynojo proto savokose, bet niekuri kitur net ir mažausia dalimi, tai reikia nusi-statyti — geriau ši tyrimą visai išskirti kaip gryna praktinę filosofiją, arba kaip dorovės metafiziką * (jei galima būtų pasinaudoti tokiu apšmeižtu vardu) ir testi ji, iki visiškai bus baigtas, tik dėl jo paties, o publiką, reikalaū-

* Jei norima, galima atskirti (kaip grynoji matemati-ka atskiriama nuo taikomiosios, grynoji logika — nuo tai-komosios) grynaą dorovės filosofiją (metafiziką) nuo tai-tuoja pat ir primins, kad dorovės principai grindžiami ne žmogaus prigimties ypatybėmis, — jie turi būti sava-rankiski, aprioriniai, ir is jų turi būti galima išvesti prak-tines taisykles kiekvienai protingai prigimciai, taigi ir žmogus.

jancią populiarumo, raminti pažadais iki pas-

imto darbo pabaigos.

Tačiau tokia visiškai izoliuota dorovės me-

tafizika, nesuplaakta su jokia antropologija, su
jokia teologija, su jokia fizika ar hiperfizika,
juo labiau su paslėptomis kokybėmis (kurias
galima būtų vadinti hipofizinėmis), yra ne tik
būtinės kiekvieno teorinio, tikslių apibrézto pa-
reigų pažinimo substratas, bet ir labai svarbus
desideratas jų nurodymams igyvendinti. Juk
grynos, be jokio svetimo empirinių paskatų
predo, pareigos ir apskritai dorovės dėsnio
supratimas vien tik protu (kuris, be to, čia
pirmą kartą suvokia, kad jis pats sau gali būti
ir praktinis) veikia žmogaus širdži daug stipriau,
negu vienos kitos paskatos*, kurias galėtų duo-
ti empirinė sritis; nes protas, suprates savo
oruma, šias paskatas niekina ir palapsnui gali
pasidaryti jų valdovu; o suplakta moralės teo-
rija, motyvuojama jausmai bei polinkiais ir
proto savokomis, priveda prie to, kad žmogaus

* Turiu jau mirusio garbingojo Zulcerio⁸ laišką, ku-
riame jis manęs klausia: kokia vis dėlto galėtų būti prie-
žastis to, kad doroves teorijos, kad ir labai jos būtu pro-
tut iškinamos, taip mažai pasiekti. Mano atsakymas —
kadangi norėjau duoti ji įšamų — pavėlav. O jis galėtų
būti tik tok: patys mokytojai neįstaikino savo savokų
ir, norėdami pataisyti, jie jas gradina, kai, norėdami pa-
rošti pakankamai stiprius vaistus, jie visur randa dor-
viniam gériniui paskatu. O juk paprasčiausias stebėjimas
rodo: jei mums rodomas teisingas poelgis, kaip jis — nors
buvo didžiausiu išmėginimu ar gundymu — buvo atlieka-
mas nedrebdant, nesiekiant jokios naudos nei šiam, nei
kitam pasauliui, tai tas poelgis daug auksčiau iškyla ir
pritemdo kiekvieną kita panasu poelgi, kuri bent mažau-
siai veikė pašalinė paskata; jis pakelia dvastia ir sulcia
mora pačiam elgtis taip pat. Net paaugliai laučia ši povei-
ki, ir jiems taip pat niekad nereikia pareigos aškinti
kitaiap.

dvasia [das Gemüt] pradeda svyruoti tarp dau-
gelio paskatų, kurių negalima pajungti jokių
principių ir kurios tik visiškai atsikiltinai galii
vesti prie gero, tačiau dažniausiai jos gali at-
vesti prie biologo.

Is to, kas pasakyta, aiškėja, kad visos dorovės savokos yra ir atsiarda prote visiškai ap-
rioriskai, ir, be to, tiek kasdieniniame žmonių
prote, tiek ir labai spekulatyviame; kad jų ne-
galima abstrahuoti nuo jokio empirinio, vadi-
nasi, vien atsikiltinio pažinimo; kad būtent tas
jų kilmės grynumas lemia juo vertė — būti
mums aukščiausiais praktiniais principais; kad
kiekvienu atveju, kiek joms pridedame empi-
rinų (elementų), tiek iš juo atimame tikrojo iš-
kinamumo ir neribotos poelgio vertės; jog tai,
kad dorovės savokos ir dėsniai, būtų semiami
iš grynojo proto ir dėstomi gryni ir nesuplakti;
net kad būtų nustatyta praktinio arba gryno-
jo pažinimo proto apimtis, t. y. visa grynojo
praktinio proto galia, būtina ne vien teoriniuo-
se dalykuose, kai reikalas liečia vien spekulua-
ciją, bet visa tai turi didžiuę praktinę reikš-
me. Tačiau čia ne taip, kaip tai leidžia, o kar-
tais net laiko būtinu, spekuliatyvioji filosofija;
principius padaryti priklausomus nuo ypatingos
žmonių proto prigimties; bet kadangi moralės
dėsniai privalo tureti galą apskritai kiekvienai
profingai būtybei, juos reikia išvesti jau iš
protinges būtybės bendros savokos ir visa mo-
rale, kuriai, taikant ją žmogui, reikia antropo-
logijos, iš pradžių dėstyti neprikausomai nuo
jos kaip gryna filosofija, t. y. kaip metafizika,
destyti išsamiai (šioje visiškai atskiraje pažini-
mo rūsyje tai visiškai galima). Be to, reikia
žinoti, kad, nesuvokus metafizikos, tik speku-

liatyrus sväristymas — aš nemoréčiau pasakyti — visai veltui mëgintu tiksliai apibrëžti pareiga, bet net ir kasdienëje bei praktnëje paretga, bet net ir kasdienëje bei praktnëje vartosenoje, ypač mokant moralës, bûtu nemanoma pagrîsti dorovës tikraisiais jos principais ir taip pat sulkurti grynumus moralinius isitikinimus bei iškiupyti žmonių protams aukščiausio gérlio pasaulyje siekima.

Kad šiam darbe galetume žengti natûraliomis pakopomis ne vien nuo kasdienisko dorrowinio verinimo (kuri čia vertas didelës paragbos) į filosofini, kaip tai buvo daroma, bet ir nuo populiarios filosofijos, kuri nenueina toliau negu gali apgräibomis, remdamasis pavyzdžiais, prieiti iki metafizikos (kuriuos jau negalima sualaikyti jokiais empiriniais faktais ir kuri, kai jai reikia išmatuoti visq tos rûšies pažinimo protu esme, šiaip ar taip, prieina iki idëjų, kur pavyzdziai nebepadeda), mums reikiaria ištirti iš aiskių išdëstyti praktnio protogalia, pradedant bendromis taisyklemis ir bairiant tuo punktu, kur iš jos atsiranda pareigos savoka.

Kiekvienas daiktas gamtoje veikia pagal dësnius. Bet tik protinca bûtybë turi valią, arba galiau veikti pagal dësnį supratimą, t. y. pagal principus. Kadangi poelgiams kildinti iš dësniu reikia proto, tai valia yra ne kas kita, kaip praktnis protas. Jei protas neišengiamai salygoja valią, tai tokios bûtybës poelgiai, kurių pripažiastami objektyviai bûtinai, ir subjektyviai, t. y. valia yra galia pasirinkti tik taip, ką protas nepriklausomai nuo polinkių pripažista praktiskai bûtinu, t. y. geru. O jei protas pats savaime nepakankamai salygoja valią,

jei ji priklauso dar nuo subjektyvių salygų (vienu ar kitu paskatų), kurios ne visada derinasi su objektyviomis salygomis, — vienu žodžiu, jei valia savaime ne visiskai atitinka protą (kaip tai iš tikruju žmonëms buna), tai pélgi, kurie pripažiastami objektyviai bûtinai, subjektyviai bus atstiktinai ir tokios valios nuostatas pagal objektyvius dësnius yra prievara, t. y. nors santykiai tarp objektyvių dësniu ir ne visiskai geros valios apibûdiname kaip protinco bûtybës valios nuostata pagal proto dësnius, bet ta valia pagal savo prigimti jiems nebûtinai paklûsta.

Kadangi objektyvus principas valia reiškia prievara, jo supratimą vadiname (proto) isakymu, o isakymo formulę — im per at y u. Visi imperatyvai „jšreiškiami privalonumo forma, ir tuo jie rodo santykij tarp objektyvaus proto dësnio ir tokios valios, kurios pagal subjektyvų pobûdij tas dësnis nesalygoja kaip bûtinumas (prievara). Jie sako, kad gerai bûtu kažką daryti arba kažko nedaryti, bet štai jie sako valiai, kuri ne visada imasi kažko vien todėl, kad jai bus nurodyta, jog taip elgtis gerai. O praktiskai gera yra tai, kas salygoja valią tarpininkaujant protui, vadinasi ne dël subjektyvių priežascių, o objektyvių, t. y. remiantis tokiais pagrindais, kurie reikšmingi kiekvienai protincai bûtybei. Tuo géris skiriiasi nuo malonumo, nuo to, kas valia tik per pøjūcius dël grynnai subjektyvių priežascių, kurios svarbios tik vienam ar kitam atskiro žmogaus jutimui, o ne kaip proto principas, turintis galiau kiekvienam*.

* Troškim galios priklausomybë nuo pojūcių vadina ma polinkiu; šis, vadinas, visada rodo kažkoki poreiki.

Taigi tobulai gera valia turėtų taip pat priklausyti nuo objektyvių (gérlio) dėsniu, bet dėl to nėra reikalo manyti, kad ji *priversta* elgits pagal dėsnius, nes pagal subjektyvią jos prigimti ją galį salygoti tik gérlio supratimą. Todėl dievīškai ir apskritai šverintai valiai nėra jokių imperatyvų; apie *privalomumą* čia negali būti kalbos, nes noras čia jau patis savaime būtinai atitinka dėsnį. Todėl imperatyvai yra tik formulės išreikšti santykui tarp objektyvių varios dėsniu, apskritai ir vienos ar kitos protinės būtybės, pavyzdžiui, žmogaus valios subjektyvaus netobulumo.

Tad visi imperatyvai isako arba *hipotetiškai*, arba *kategoriskai*. Pirmieji galimo poelgio praktinių būtinumą nurodo kaip priemone pasiekti kažką kita, ko norima (arba kas bent galėtų būti norima). Kategorinis imperatyvas būtu tas, kuris koki nors poelgi nurodytu kaip objektyvai būtinai pati savaime, neatsižvelgiant į jokią kitą tikslą.

Kadangi kiekvienas praktinis dėsnis galima poelgi supranta kaip gerą ir dėl to būtiną atitinkinai salygotos valios priklausomybę nuo proto principų vadinama *interesu*. Vadinasi, jis atsiranda tik esant priklausomai valiai, kuri ne visada pati savaime atitinka protą; dievo valia negali būti siejama su jokiu interesu. Bet žmogaus valia gali *turēti* kam nors *interesą*, bet elgits ne *pagal interesą*. Pirma reiskia *praktinių interesų*, antra — *patologinių interesų* veiksmo objektui. Pirma rodo vien valios priklausomybę nuo proto principų pačių savaime, antra — nuo proto principų linkių labui, nes protas nurodo tik praktinę taisykle, kaip petenkinti polinkio poreiki. Pirmuoju atveju mane domina poelgis, antruoju — poelgio objektas (kiek jis man malonus). Pirmajame skyriuje mateme, kad, elegantis iš pareigos, svarbu atsižvelgti ne į interesą objektui, o tik į interesą paciam poelgiui ir jo principą prote (i dėsnį).

subjektiui, kuri praktiskai salygoja protas, tai visi imperatyvai yra poelgio, kuris yra būtinus kurio nors geros valios principo pozūriu, apibrežimo formulės. Taigi, jei poelgis būtų geras tik kaip priemone *kažkam kitam*, tai imperatyvas būtų *hipotezinis*, jei ji suprantame kaip gerą *patį savaimę*, vadintasi, kaip būtinai valiai, kuri pati savaime atitinka protą kaip savo principą, tai imperatyvas — *kategorinis*.

Vadinasi, imperatyvas sako, kuris iš galimy mano poelgių būtų geras; jis yra praktinė tai-sykė tokiai valiai, kuri nebūtinai tučtuojau eligiasi taip, kadangi tai gerai, nes subjektas ne visada žino, ar poelgis geras, o jei jis tai ir žinotų — jo maksimos vis dėlto galėtų prieštarauti objektyviems praktiniu proto principams.

Vadinasi, hipotetinis imperatyvas tik sako, kad poelgis yra geras kokiam nors *galimam ar tikram* tikslui. Pirmuoju atveju jis *problesmis* iš praktinius principas, antruoju — a ser-toriinis praktinis. Kategorinis imperatyvas, kuris pripažista, kad veiksmas objektyviai būtinas pats savaime, neatsižvelgiant į koki nors ketinimą, t. Y. be kokio nors kito tikslø, turi apodiktiniuojo praktiniu principio galia⁹.

Tai, kas pasiekiamā vien kurios nors protin-

gos būtybės jégomis, galima mästyti ir kaip bę-

kurios valios galima tikslø. Dėl to poelgio prin-

cipų, jei mes tą poelgi suprantame kaip būtiną

kokiam nors jo salygojamam tikslui pasiekti, is-

tikrujų yra be galio daug. Kiekvienas mokslas

turi kokią nors praktinę dalį, kuria sudaro už-

duotys, nurodančios, kad koks nors tikslas

mums yra galimas, ir imperatyvai, nurodantys,

kaip tą tikslą galima būtų pasiekti. Tokius im-

k u m o [Geschichtlichkeit] imperatyvas. Ar tikslas protinges ir 'geras,— toks klausimas čia visai nekeliamas, o kalbama tik apie tai, ką reikia daryti, kad ji pasiekiume. Nurodymai gedytojui, kaip visiškai išgydyti žmogų, ir nuodintojui, kaip ji tikrai nužudyti, būtų tiek vie- nodai vertingi, kiek kiekvienas iš jų padeda geniausiai pasiekinti tikslą. Kadangi paauglystėje nežinome, su kokiais tikslais gyvenime teks susidurti, tai tévai pirmiausia nori, kad jų vai-kai išmoktų daugelio dalyku, rūpinasi jų su- gebéjimu intis priemoniu *ivairiems galimiems* tikslams pasiekti; bet jie negali tvirtai iš anks-to pasakyti, ar kuris iš tų tikslų atiteityje tikrai bus jų auklėtinio tikslas; nors *galimas daiktas*, kad auklėtinis kada nors šį tikslą turės; ir tas rūpinimasis būna toks didelis, kad per jį pär-prastai užmirštama išugdyti ir pakoreguoti sprendimą apie vertę objektu, kuriuos auklėtiniai galbūt panorės paversti savo tikslais.

Tačiau yra vienos tikslas, kuri galima ma- nyti turint visas protinges būtybes (kiek joms, kaip priklausomos būtybėms, tinka imperaty-vai), taigi toks tikslas, kuri jos ne tik *gali* turėti, bet apie kuri tikrai galima pasakyti, kad visos dėl prigimties būtinumo ji *turi*; ir tai yra *laimės* siekimas. Hipotetinis imperatyvas, ku- ris praktinių poeigio būtinumą vaizduoja kaip priemonę laimei pasiekti, yra *a s e r t o r i n i s*. Ji reikia aiskinti kaip būtina ne kuriam nors nežinomam, vien galimam, o tokiam tikslui, kuri kiekvienam žmogui be abejonių galima numatyti aprioriškai, nes jis priklauso žmogaus esmei. Sugebėjimą pasirinkti priemones di- džiausiai gerovei pasiekinti siauriausiąja prasme

galima vadinti *išmintingumu**. Vadinas, im- peratyvas, susiję su priemonių pasirinkimu as-meninei laimei pasiekti, t. y. išmintingumo nuostatas, vis dar *hipotetinis*: poelgi atlkti jis išako ne besalygiskai, o tik kaip priemonę ki-tam tikslui pasiekti.

Pagaliau yra imperatyvas, kuris tam tikrą elgesi išako tiesiogiai, neieškodamas jokio ki-to tikslø, kuri galima būtų pasiekti tuo elgesiu. Tas imperatyvas — *k a t e g o r i n i s*. Jis sieja-mas ne su poelgio materiaja ir ne su tuo, kas iš poelgio gali išplaukti, o su forma ir principu, iš kurio plaukia pats poelgis; esmini poelgio gerumą čia sudaro nusistatymas, neatsižvelgiant į galimas pasekmes. Tą imperatyvą galima va-dinti *d o r o v é s* imperatyvu.

Norai pagal tuos trejopius principus aiškiai skiriiasi priklausomai nuo prievarios valai ne-vienodumo. Kad šitie skirtumai taptų aiškūs, as manau, kad geriausia eilės tvarka juos iš-vardyti taip: jie yra arba meistriskumo *taisyk-lės*, arba išmintingumo *patarimai*, arba dorovės *isakymai (désnai)*. Iš tiesų tik iš *désnio* iš-plaukia *besalygisko*, be to, objektyvaus ir aiš-kiai visuotinai galiojančio būtinumo savoka, o *isakymai* yra *désniai*, kuriems reikia paklusti, t. y. laikytis jų net nepaisant polinkiu. *Patari-*

* Žodis *išmintingumas* [Klugheit] vartojamas dvejopa prasme: pirmajā jis gali reikšti gyvenamiskąjį išmintį; antraja — individuо išmintingumą siekiant privačią tikslą. Pirmoji — tai žmogaus sugebėjimas turėti itakos kitiems, kad panaudotų juos savo tikslams. Antroji — mokėjimas visus tuos tikslus susieti, pajungiant juos savo nuolatinai naujai. Pastarasis iš tikruju yra toks išmintingumas, kuriu yra lygi net pirmosios vertė, ir tą, kuris išmintingas pirmaja prasme, bet ne antraja, geriau būtų vadinti protingu, gudriu, bet ne apskritai išmintingu.

me, žinoma, slypi būtinumas, bet jis gali būti reikšmingas tik subjektyvionis atstiktinėmis sąlygomis; jis priklauso nuo to, ar vienas arba kitas žmogus savo laime laiko viena arba kita; o kategorinio imperatyvo neriboją jokia sėlyga; jis kaip absolucių, kad ir praktiškai, būtinas gali būti vadintamas įsakymu tikraja, to žodžio prasme. Pirmuoju imperatyvus galima būtų vadinti *techniškais* (priklausančiais meistriškumui), antruoju — *pragmatiniu** (priklausančiais gerovei), trečiuosiu — *moraliniu* (susijusiais apskritai su laisvu veikimu, t. y. su dorove).

Dabar iškyla klausimas, kaip visi štie imperatyvai galimi? Šis klausimas nereikalauja žinoti, kaip galimas poelgis, kuri imperatyvas įsako, o tik reikalauja žinoti, kaip galima mastytis valios prievara, kuria imperatyvas išreiskia užduotyje. Atskirai nagrinėti, kaip galimas meistriškumo imperatyvas, matyt, nereikia. Kas nori pasiekti tikslą, tas (jeigu tik jo poelgiams lemiamos itakos turi protas) nori ir tam tikslui būtinos priemonės, esančios jo galioje. Šis teiginys, kiek jis siejasi su noru, yra analitinis, nes objekto, kaip mano valios išdavos, norejime jau yra maistomas manyje — veikiančioje priežastyje — slypintis priežastingumas, t. y. priemonių naudojimas, ir savoką apie šiam tikslui būtinus poelgius imperatyvas išveda iš

* Man atrodo, kad tikroji žodžio *pragmatinis* reikšmė taip būtų apibrėžta tiksliausiai. Juk pragmatinėmis vadinančios sankcijos, kurios tiesiogiai išplaukia ne iš valstybinės teisės kaip butini įstatymai, o iš rūpinimosi bendraja gerove. *Istorija* parašyta pragmatiškai, jei ji daro žmones išmintingus, jei moko juos, kaip jie galėtu savo gerove rūpintis geriau arba bent taip pat gerai, kaip ir jų prėteriai.

to tikslu norejimo savokos (priemonėms apibrėžti, be abejio, reikia sintetinių teiginių, o jie sietini ne su pagrindu, valios aktu, o su objekto išgyvendinimu). To, kad, noredamas pagal nustatytą principą padalyti liniją į dvi lygias dalis, as turiu iš abiejų jos galų išvesti du susikryžuojančius lankus, matematika moko, žinoma, tik sintetiniais teiginiais. Tačiau, jei as žinau, kad tik tokiu poelgiu galiu pasiekti laukiamą rezultatą, tai teiginys — jei as tikrai noriu to rezultato, noriu ir jam būtino poelgio — yra analitinis; juk suvokti, kad as tam tikru būdu kažką galiu pasiekti, ir suvokti save taip ir veikiantį, siekiant to rezultato, yra tas pat. Jei tik būtų taip lengva apibrėžti laimės savoką, tai išmintingumo imperatyvai visiškai sustapu su meistriskumo imperatyvais ir būtų taip pat analitiniai. Juk ir čia, kaip ir ten, galima būtų vienodai sakyti: kas nori pasiekti tikslą, tas (būtinai neprieštaraudamas protui) nori ir būtinu tam tikslui pasiekti priemonių, kurios yra jo dispozicijoje. Tačiau laimės savoka, nelaimė, tokia neapibrėžta, kad, nors kiekvienas žmogus noriapti laimingas, vis dėlto niekas tvirtai ir pats sau nepriestaraudamas niekada negalečiai pasakyti, ko jis iš tikrujų pageidautų ir norėtų. Priežastis čia tokia: visi laimės savokai priklausančys elementai yra empiriniai, t. y. jie turi būti paimiti iš patyrimo, tačiau laimes idėjai reikia absolūciuos visumos — maksimalaus mano pasitenkinimo dabar ir bet kada ateityje. Štai ir neįmanoma, kad suprantingiausia ir kartu daugiausia galinti, bet vis dėlto baigtinė būtybė susidarytų apibrėžtą savoką, ko ji čia iš tikrujų nori. Norėtų ji turty — kiek rūpesčių, pavydo ir persekiojimų ji užsitraukty

tuo ant savo gėlvos. Jei ji norėtų daugiau pāžinti ir suprasti — tai galbūt tik placiau atvertu jai akis ir parodytų baisų blogij, kuris nuo jos dar paslėpias, bet vis dėlto neįsvengiamas, arba užkrautų dar daugiau poreikių jos aistroms, kurios ir taip sudaro jai daug rūpesčių. Jei ji norėtų ilgo gyvenimo — kas gales jai laiduoti, kad tai nebūtų ilgai trunkantis vargas? Norėtų bent sveikatos — bet kaip dažnai silpnas kūnas sulaikydavo nuo nesaikingumo, iki kurį būtų galėjusi pastumėti puiki sveikata ir t. t. Trumpai sakant, ji neturi kuo remtis, kad galetų visiškai tiksliai nustatyti, kas padarytų ją tikrai laimingą; tam reikėtų visažinystės. Vadinasi, kad jaustumeis laimings, reikia elgtis ne pagal nustatytus principus, o tik pagal empirinius patarimus, pavyzdžiui: dietos, taupumo, mandagumo, santūrumo ir t. t., apie kuriuos patyrimas sako, kad jie paprastai labiau padeja gerai savijautai. Iš čia išplaukia, kad ismintingumo imperatyvai, tiesę pasakius, visiškai negali įsakyti, t. y. objektyviai vaizduoti potencialius kaip praktiškai būtinus; kad juos geriau tiktu laikyti proto patarimais (*consilia*), negu isakymais (*praecepta*); kad tikrai ir visutoliniu nustatyti, koks elgesys padarytų protinę būtę laimingu, yra visiškai neišsprendžiamas uždavinys. Vadinasi, kadangi laimė yra ne proto, bet vaizduotės idealas, besiremiantis tik empiriniais pagrindais, iš kurų nereikia laukti, kad jie nustatytu, kuris poelgis padės pasiekti višumą pasekmui, kuriu iš tikrujų yra be galio aug, tai laimės pozūriu nera galimas joks imperatyvas, kuris griežtai įsakytu daryti tai, kas suteikia laimę. Jei priimtumėm priešaidą, kad priemones laimei pasiekti galima tiksliai

nurodyti, tai šis išmintingumo imperatyvas vis delto būtų analitinis praktinis teiginys, nes ištiesu nuo meistriskumo imperatyvo jis skirtusti tuo, kad jo tikslas tik galimas, o ano — duotas; tačiau, kadangi abu siūlo vien priemones tam, apie ką sprendžiame, kad tai turėtų būti siekiamas tikslas, tai imperatyvas, reikalaujančios iš norinčiojo tikslø norėti iš priemonių, abiem atvejais yra analitinis. Vadinasi, ižvelgti tokio imperatyvo galimybę taip pat nesunku.

O klausimas, kaip galimas dorovés imperatyvas, be abejonių, yra vienintelis, kuri reikia išspėsti, kadangi tas imperatyvas visai ne hipotetinis ir, vadinasi, objektyviai suvokiamo būtinumo jis negali parenti jokia priešaida, kaip tai būna hipotetiniuose imperatyvuose. Čia tik reikia neužmiršti, kad *pavyzdžiai*, vadinasi, empiriškai, niekada negalima nustatyti, ar kur nors iš vieno yra toks imperatyvas; reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad visi imperatyvai, kurie atrodo kategoriniai, paslepta forma gali būti hipotetiniai. Pavyzdžiu, kai sakoma: „Tu neturi nieko melagingai žadeti“ ir galvojama, kad būtinumas to nedaryti yra ne vien patarimas, kaip išvengti kurio nors kito blogio, maždaug lyg tas patarimas skambėtų taip: „Tu neturi nieko melagingai žadeti, kad nepraras-tum pasitikėjimo, jei tas išaiškėtų“; bet jei darama priešaida, kad iš tokius poelgius turime žiūrėti kaip i blogus pačius savaime, vadinasi, draudimo imperatyvas yra kategorinis; tačiau joks pavyzdys nepadės tvirtai irodyti, kad valios čia nesalygojo, kaip atrodo, joks kitas motyvas, išskyrus dėsnį; juk visada valia būtų galėję slaptai veikti gėdos baimė, o galbūt ir slaptas nerimas dėl kitų pavoju. Kas gali, rem-

damasis patyrimu, irodyti, kad priežasties nėra, jei patyrimas sako vien tai, kad mes jos neuvokiamė? Tačiau tokiu atveju vadinamas moralės imperatyvą, kuris pats savaimė atrodo kategorinis ir besalygiškas, iš tikrujų būtų pragmatinis nurodymas, kuris atkreipia dėmesį į tai, kas mums naudinga, ir paprasciausiai moko vien tuo rūpintis.

Taigi kategorinio imperatyvo galimybę mus reikės išnagrinėti visiškai aprioriškai: jei jo tikrumas būtų duotas patyriime, tai jo galimybę reikėtų ne nustatyti, bet tik išaiškinti, tačiau mes tokio patogaus pradinio taško neturime. Kol kas aišku, kad tik kategorinis imperatyvas yra praktinio dėsnio išraiška, o visi pais, bet ne dėsniai, nes tai, kas būtina sieki, žinoma, gali būti vadinami vailos principais, vieno ar kito tikslu, pats savaime gali būti traktuojamas kaip atitinkinis dalykas, ir, kai tik atsisakome tikslu, galime visada jautis nepriklausomi ir nuo to principo reikalavimo. O besalygiškas išakymas neleidžia valiai laisvai pasirinkti priešingo sprendimo, vadinas, tik tame yra toks būtinumas, kokio reikalaujame iš dėsnio.

Kita vertus, kategorinio imperatyvo, arba dorovės dėsnio, sunkumo (suprasti jo galimybę) pagrindas taip pat labai svarbus. Jis yra apriorinis sintetinis-praktinis teiginių^{*}, ir kada-

* Nedarydamas priedaičių apie jokias salygas, išplaukiančias iš kurio nors polinkio (nors darau tai objektyriai, t. y. vadovaujančias vien proto idėja, kai visos subjektyvios paskatos yra vištiskai proto galioje), veiksmą su valia jungiu aprioriškai, taigi būtnai. Vadinas, tai praktinis teiginių, kuris poelgio noro neisveda analitiskai iš kito jau priimto noro (nes juk neturime to-

gi suprasti tos rūšies teiginių galimybę teoriu, nėra pažinimė yra labai sunku, tai lengva numatyti, kad ir praktiniame pažinime nebūs lengviau.

Turedami tokį uždavinį, iš pradžių pamėginkime sužinoti, ar kartais kategorinio imperatyvo savoka neduoda ir jo formulės, savo turinje turinčios teiginių, kuris tik ir galėtų būti kategorinis imperatyvas; tačiau, nors ir Žinotume, kaip jis skamba, klausimas, ar toks absoliutus išakymas galimas, pareiškalaus dar ypatingų ir didelių pastangų, kurias mes atidedaime iki paskutiniojo skyriaus.

Jei aš mažstau hipotetinį imperatyvą apskritai, tai iš anksto, iki man neduodama salygą, nežinau, ką jis savyje turi. Bet jei mažstau kategorinį imperatyvą, tai tuo pat žinau, ką jis turėturi savyje. Juk, jei imperatyvo turinys, be dėsnio, yra tik maksimos^{*} būtinumas — atitinkti ši dėsnį, o dėsnis savo turinys neturi jokios jį apribojančios salygos, tai ten nelieka nieko, išskyrus visutinumą dėsnio, kuri turi atitinkti poelgio maksima, ir tą atitinkimą kaip būtiną, tiesės sakant, ir pateikia imperatyvą.

Vadinasi, kategorinis imperatyvas yra tik vienas ir būtent šitas: *elkis tik pagal tokią mak-*

kios tobulos valios, o tiesiogiai sieja ji su protinges būtybės valia kaip kazka, ko joje nėra.

* Maksima yra subjektyvus veikimo principas, ir ja reikia skirti nuo objektyvius principo, būtent — nuo praktinio dėsnio. Maksimos turinį sudaro praktinė taisyklė, kuria priešas nusistato atsižvelgdamas į subjekto salygas (dažniausiai atsižvelgdamas į jo nežinomąją arba į jo po-linkius); vadinas, ji yra pagrindas, pagal kuri subjektas veikia, o dėsnis yra objektyvus principas, turis galiausiai privalo veikti, t. y. imperatyvą.

elgesio maksima galėtų tapti visuotiniu gamtos dėsniu. O jo maksima yra tokia: susidaranu principą iš savimeilės atinti sau gyvybę, jei gyvenimą ateityje žada man daugiau vargu negu malonumo. Tačiau klausiamasi savęs, ar tas savimeilės principas galėtų būti visuotiniu gamtos dėsniu? Ir čia tuo paaiškėja, kad, jei nai-kinti gyvybę su pagalba to paties jausmo, kuris turėtų skatinti ją palaikti, taptu gamtos dėsniu, gamta prieštarautų pati sau ir, vadinasi, negalėtų egzistuoti kaip gamta, taigi, minėtoji maksima negalėtų būti visuotiniu gamtos dėsniu ir, vadinasi, ji visiškai prieštarauja auksčiausiam bet kurios pareigos principui.

2. Kažką kitą bėdos verčia skolintis pinigų. Jis gerai žino, kad negalės jų gražinti, bet taip pat mato, kad jam niekas nepaskolinis, jei jis tvirtai nepažadės nustatyti laiku gražinti skolą. Jis nori duoti tokį pažadą, bet jis turi dar tiek sažinės, kad savęs paklaustų: ar šitaip gelbėtis iš bedos yra leistina ir ar tai neprieštarauja pareigai? Tarkime, kad jis vis dėlto nusprestų taip pasielgti, tada jo elgesio maksima būtų tokia: jei man labai reikia pinigų, aš skolinsiuos juos ir pasižadesių gražinti, nors žinau, kad šito niekada nebūs. Galbūt ši savimeilės ar savinaudos principą galima suderinti su visa mano ateities gerove, tačiau dabar iškyla klausimas, ar taip elgits teisinga. Vadinasi, aš pakelciu savimeilės reikalavimą iš visuotinių gražinti, nors žinau, kad susiklostytų reikalai, jei muloju taip: kaip susiklostytų reikalai, jei mano maksima taptu visuotiniu dėsniu? Tada man staiga pasidaro aišku, kad jis niekada negalėtų turėti visuotiniu gamtos dėsnio galios ir negalėtų sutikti pati su savimi; ji būtinai turėtų pati sau prieštarauti. Iš tiesų, jei dėsnis,

simq, kuria vadovaudamas *tu kartu galėtum norėti, kad ji taptu visuotiniu dėsniu*. Taigi, jeigu visi pareigos imperatyvai gali būti išvedami iš to vienintelio imperatyvo kaip iš savo principio, tai mes, nors ir paliekame neįsprestą klausimą, ar tai, kas vadinama pareiga, nėra iš viso tuščia savoka, vis dėlto gali reiškia.

Kadangi visuotinumas dėsnio, pagal kurią gaunamai rezultatai, yra tai, ką, tiesą sakant, pačia bendriausia prasme (formos požiūriu) tik ja salygoja visuotiniai dėsniai, bendras parinkis *taip, tarytum tavo elgesio maksima per tavo valią turėtų tapti visuotiniu gaminys* taip tos dėsniu.

Dabar norėtume išvardyti kai kurias pareigas pagal iprastą juų skirstymą: i pareigas sau ir pareigas kitiems, i tobulas ir netobulas pareigas *.

1. Kažkam dėl daugelio bėdu, kurios ji pri-vedė iki beveitiskumo, įkyrėjo gyvenimą, tačiau jis turi dar tiek proto, kad gali pats savęs paklausti, ar atinti sau gyvybę neprieštarautų pareigai sau. Tada jis bando išsiaiškinti, ar jo

* Čia reikėtų pažymėti, kad galutinai mustatyti pareigų skirstymą palieku būsimoje „Dorovés metafizikoje“, todėl pateikiamas skirstymas yra tik laisvas (kad galėtų išvystyti savo pavyzdžius). Tarp kitko, tobula pareiga, kuri nedaro jokios išimties polinkiu; suprantu, čia tokia, kuri nedaro ne tik išorines tobulas pareigus, bet ir tal, kad aš turiu ne tik išorines tobulas priimtam žodžiu varojimui, tačiau čia nesu linkes dėl to teisintis, nes mano tikslui nesvarbu, ar su manimi kas sutiks, ar ne.

siu ir net nėpavydžiu, bet prisdėti kuo nors prie jo gerovės ar padėti jam varge aš neturiu jokio noro. Jei tokia maštysena taptų visuotiniu gamtos dėsniu, žmonių giminė, žinoma, galėtų egzistuoti visai neblogai ir, be abejo, dargi geriau, negu kai kiekvienas plepa apie užuojautą ir palankumą ir netgi, progai pasitai-kius, stengiasi kažką panašaus daryti, bet ir apgandineja, kur tik gali, pardavineja žmonių teises arba kaip nors kitaip žmogui kenkia.

Bet nors ir nėra negalima, kad pagal anq mak-simą galėtų būti visuotinis gamtos dėsnis, tai vis dėlto negalima norėti, kad tokis principas visur turėtų gamtos dėsnio galią. Juk valia, kuri tai nuspresty, pati sau prieštarautų, nes gali būti ne vienas tokis atvejis, kai žmogui reikiariai naudintų žmogų. Tačiau, žinodamas, kad turi geras gyvenimo salygas, per atitinkamą išsilavinimą galėtų ji padaryti ivairiaisiais požiūriais naudingą žmogų.

3. Trečasis ižvelgia savyje talentą, kuris jis linkes geriau atsiduoti malonumams negu ugdyti ir vystyti savo sekmingus igaunčius gabumus. Tačiau jis dar klausia: ar jo maksima — nerūpestingas pozūris į prigimties dovanas, — nors ji ir atitinka jo potraukį į pasilinksminimus, tiek pat atitinka ir tai, kas vadina mama pa-reiga? Ir tada jis mato, kad pagal tokį visuotinį dėsnį gamta vis dėlto galėtų egzistuoti, netgi jei žmogus (kaip Ramojo vandenyno salę gyventojai) leistų savo talentui surūdyti, o sa-vo gyvenimą sunaudotų tik dykinėjimams, pra-mogoms, dauginiuosi, vienu žodžiu, mėgavimuisi; bet jis jokiu būdu negali norėti, kad tai taptų visuotiniu gamtos dėsniu, arba kad tokis dėsnis būtu mums duotas kaip iğimtas instinktas. Juk, kaip protinė būtybė, jis būtini nori, kad visos jo galios būtu ugdomos, nes jos jam juk ir duotos tam, kad būtu siekiama visokeriopų tikslų.

Gali gale *kelivirtasis*, kuris gyvena gerai ir mato, kad kitiems (kuriems jis greičiausiai ga-lėtų padėti) reikia kovoti su dideliais sunku-mais, galvoja: kas man rūpi? Tebūna kiekvie-nas laimingas tiek, kiek jam leidžia dangus arba kiek jis pats sugeba; nieko iš jo neatim-

Tai tik keletas iš daugelio tikru — arba bent kuriu metu laikome tokiomis — pareigų; tai, kad jos išplaukia iš vieno aukšciau nurodyto principo, visiškai aišku. Mūsų elgesio moralinio vertinimo kanonas tokis: reikia, kad žmogus galėtų norėti savo elgesio maksimą paversti vi-suotiniu dėsniu. Yra tokiu poelgiu, kurių mak-simos be prieštaravimų negalima net *mastyt* kaip visuotinį gamtos dėsnį, juo labiau negali-ma norėti, kad ji *būtina* juo būtų. Nors kituo-se poelgiuose ir nematyti tokios vidinės nega-limybės, tačiau juo labiau negalima noretai, kad jų maksima būtų iškelta iki visuotinio gamtos dėsnio, nes tokia valia prieštarautų pati sau. Nesunku pastebeti, kad pirmoji maksima prieš-tarauja pareigai griežtają, arba siauresniją,

prasme (negincijama [unnachlassichen]), antroji — tik patesnija (laikoma nuopelnu [verdienstlichen]); taigi pateikēme visų pareigų rūsių, atsižvelgdami į ipareigojimo būdą (o ne i veiksmo objekta), pavyzdžius, sugrupavę jas pagal priklausomybę nuo vieningo principo.

Norint šito pasiekti, nepaprastai svarbu laikyti išspėjimo, kad net i galvą neatėtum mėginti to principo realumą išvesti iš žmogaus *prigimties* savybų iš *ypatingumo*. Juk pareiga turi būti praktinis besalygiškas elgesio būtinumas; taičių, ji turi turėti galią visoms protingoms būtybėms (kurios imperatyvas ir tegali būti tai-komas) ir jau vien dėl to ji turi būti dėsnis ir kiekvienai žmogaus valiai. O tai, kas bus išvedama iš žmogaus prigimties ypatybių, iš tam tikrų jausmų ar potraukiu ir net, kur galima, iš ypatingo kryptingumo, kuris galetų būti dingas žmogaus protui, bet nebūtinai turėtų būti reikšmingas kiekvienos protinges būtybės valiai, — žinoma, galetų mums būti maksima, bet ne dėsnis, subjektyvus principas, pagal kurį elgtis galėtume turėti potraukį ar polinkį, bet ne objektyvus principas, pagal kurį elgtis būtų *isakoma*, nors tam priešintys visi mūsų potraukiai, polinkiai ir visa prigimtis, o pareigos isakymo didingumas ir vidinius orumas netgi labiau atsiskleidžia, kai ją mažiau remia subjektyvios priežastys, kai labiau jos pareigai priešinasi, nors tuo né trupucio nesusilpnina dėsnio reikalavimo ir nieko neatima iš jo galių.

Jei kiekvieną kartą, kai neivykdome pareigos, atkreipsimė dėmesį patys į save, tai pamatysime, kad mes visai nemorime savo mak-simos būtinai paversti visutiniu dėsniu, nes tai mums neįmanoma. Greičiau norėtume, kad jos priešybė būtu dėsnis visiems; leidžiame tik sau (ir tik ši kartą) šio dėsnio išimtį savo polinkio labui. Vadinas, viską apsvartę vienu ir tuo pačiu požiūriu, būtent — proto požiūriu, savo pačiu valioje aptiktume priestaravimą: tam tikras principas, objektyviai būtinamas kaip visutinis dėsnis, subjektyviai vis dėlto neturi visutinės galios, bet leidžia sau daryti išimtis. O kadangi tą patį savo poelgi iš pradžiu nagrinėjome visiškai protą atitinkančios valios požiūriu, o po to — polinkio veikiamos valios požiūriu, tai iš tikrujų čia nera jokio prieštara-vimo, bet už tai yra polinkio priešinimasis pro-to direktyvai (*antagonismus*), dėl ko principo visutinumas (*universalitas*) virsta paprastu bendrareikšniškumu (*generalitas*); dėl to prak-tinio proto principas pusiaukelėje turi sueiti su maksima. Nors savo besališku sprendimu ši-

Norint šito pasiekti, nepaprastai svarbu laikyti išspėjimo, kad net i galvą neatėtum mėginti to principo realumą išvesti iš žmogaus *prigimties* savybų iš *ypatingumo*. Juk pareiga turi būti praktinis besalygiškas elgesio būtinumas; taičių, ji turi turėti galią visoms protingoms būtybėms (kurios imperatyvas ir tegali būti tai-komas) ir jau vien dėl to ji turi būti dėsnis ir kiekvienai žmogaus valiai. O tai, kas bus išvedama iš žmogaus prigimties ypatybių, iš tam tikrų jausmų ar potraukiu ir net, kur galima, iš ypatingo kryptingumo, kuris galetų būti dingas žmogaus protui, bet nebūtinai turėtų būti reikšmingas kiekvienos protinges būtybės valiai, — žinoma, galetų mums būti maksima, bet ne dėsnis, subjektyvus principas, pagal kurį elgtis galėtume turėti potraukį ar polinkį, bet ne objektyvus principas, pagal kurį elgtis būtų *isakoma*, nors tam priešintys visi mūsų potraukiai, polinkiai ir visa prigimtis, o pareigos isakymo didingumas ir vidinius orumas netgi labiau atsiskleidžia, kai ją mažiau remia subjektyvios priežastys, kai labiau jos pareigai priešinasi, nors tuo né trupucio nesusilpnina dėsnio reikalavimo ir nieko neatima iš jo galių.

Ir čia dabar iš tikrujų matome, kad filosofija atsiduria keblijoje padėtyje; o jos pozicija turėtų būti tvirta, nors nei danguje, nei žemėje neatsirastų, kas ją palaiko ar paremia. Ir čia

to pagrįsti negalime, bet vis dėlto tai rodo, kad mes tikrai pripažištame kategorinio imperatyvo galia ir (neprarasdami jam pagarbos) leidžiame sau tik kai kurias, kaip mums atrodo, neesminės ir perversines išimtis.

Taigi, parodėme bent tiek, kad, jei pareiga yra savoka, kuri privalo būti mūsų elgesiui reikšminga ir turėti tikro dėsnio galią, tai jis gali būti išreikštas tik kategoriniu, o jokiu būdu ne hipotetiniu imperatyvai; taip pat aiškiai ir apibrėžtai kiekvienam vartojimui išdėsteme (o tai jau yra daug) turinių kategorinio imperatyvo, kuris turetų savyje kiekvienos pa-reigos principą (jei tik apskritai kas nors pa-našaus egzistuoti). Tačiau mes dar nesame tiek pasistumėję, kad galėtumėm aprioriškai irodysti, jog toks imperatyvras tikrai yra, jog yra praktinis dėsnis, kuris besalygiškai ir be jokių motyvų isako pats savame, ir jog laikyti šio dėsnio yra pareiga.

Taigi visa, kas empiriška, ne tik visai netinka kaip priedas prie dorovės principio, bet net ir pačios dorovės grynumui labai kenkia. Juk besalygiškai geros valios tikroji ir bet kurią kainą viršijanti vertė ir yra kaip tik tai, kad elgsenos principui neturi galios joks atsiktinius pagrindas, kuri galėtų duoti vien patyrimas. Niekada nebus nei per daug, nei per dažnai perspėti dėl to nerūpestingumo arba gal net dėl maštymo žemo lygio, kai ieškoma principo tarp empirinių paskatų ir dėsniu, o žmogus protas, būdamas pavanges, noriai ilsi si ant to minkšto guolio ir, saldžiai sapnuodamas apgaulingus vaizdinius (kurie vietoj Junonos juk liepia jam apkabinti debesį), pakisą dorovei pavainiki, sulipdyta iš pacios ivairiausios

kilmės dalių, ir jis panasus į viską, ką jame norime matyti, bet tik ne i dorybę tokiam žmogui, kuris nors kartą bus mates ją tikruoju jos pavadinu*.

Taigi, klausimas tokis: ar tai būtinas dėsnis, kad *kiekviena protinė būtybė kiekvienu savo poelgi vertintu pagal tokias maksimas, kurių ji pati galėtų norėti kaip visuotinį dėsniu?* Jei toks dėsnis yra, tai jis turi jau būti (visiškai aprioriškai) susiję su protinės būtybės valios savoka. Bet kad tą ryšį galima būtų surasti, reikiaria — nors ir labai dėl to būtų siaušiamasi — žengti žingsni kaip tik į metafiziką, tačiau i tąjos sritį, kuri skiriasi nuo spekuliatyvioios filosofijos, t. y. į dorovės metafiziką. Praktinėje filosofijoje, kur mums rūpi nustatyti ne pagrindus to, kas yra, bet dėsnius to, *kas turi būti*, nors to niekada ir nebūtų buvę, t. y. nustatyti objektyvius praktinius dėsnius, nera būtina nagrinėti priežascių, kodėl kažkas patinka ar nepatinka, kuo skiriasi malonumas, suvokiamas grynais jutimiškais, nuo skonio, o šis ar skiriiasi nuo bendro pasitenkinimo protu; kuo remiasi malonumo jausmas ir kuo nemalonumo, kaip iš čia atsiranda geismai ir polinkiai, o iš ju, tarpininkaujant protui,— maksimos. Visa tai priklauso empirinei psichologijai, kuri turėtų sudaryti antrąjį gamtos teorijos dalį, jei ja, kiek ji remiasi *empiriniu dėsniu*, traktuotume

* Pamatytį dorybę tikruoju pavidalu yra ne kas kita, kaip suprasti dorove, be visų jutimiškumo priemašų ir be visų netikrų papuošalių, kuriuos teikia apdovanojimai ir savimeilė. O kaip ji tada pritendo visa kita, kas po-linkiams atrodo žavinga, tuo kiekviename, jei tik jis dar nera visiškai nepajęsus abstrahuotis, gali nesunkiai išskinti minimaliausiomis savo proto pastangomis.

kaip gamtos filosofiją. Bet čia kalbama apie objektyvų praktinių dėsnį, vadintasi, apie valios savykų su pačia savimi, jeigu tik ją salygoja vien protas, nes visa, kas siejasi su empirišku nagrinėti), jis turi tai daryti būtinai aprioriškai.

Valią maistysime kaip sugebėjimą nustatyti save pačią egzis pagal tam tikrų dėsniių supratimą. Ir tokį sugebėjimą gali turėti tik protin-gos būtybės. O tai, kas sudaro valios apsisprendimo objektyvų pagrindą, yra tikslas, ir jei ji nustato tik protas, jis turi turėti vienodą galią visoms protin-goms būtybėms. O tai, kas sudaro pagrindą vien galimybės veiksmo, kurio rezultatas yra tikslas, vadinama priemone. Subjektyvus troškimo pagrindas yra *paskata* [Triebfeder], objektyvus valios pagrindas — *motyvas* [Bewegungsgrund]. Iš čia skirtumas tarp subjektyvių tikslų, kurie grindžiami paskatomis, ir tarp objektyvių, kurie priklauso nuo motyvu, reikišmingų kiekvienai protingai būtybei. Praktiniai principai yra *formalūs*, kai jie abstrahuojami nuo bet kurių subjektyvių tikslų, bet jie *materialūs*, kai remiasi subjektyviais tikslais, vadintasi, tam tikromis paskatomis. Visi šie tikslai, kuriuos protinga būtybė sawo nuožiura numato kaip savo poelgio *rezultatus* (materialūs tikslai), yra tik relatyvūs: vertę jiems teikia vien tik sarysius su individualiu subjekto sugebėjimu geisti; ši vertė neduoda universalių principų, būtinų kiekvienai protingai būtybei ir kiekvienam norui, t. y. neduoda praktinių dėsniių. Dėl to visi tokie relatyvūs tikslai sudaro tik hipotetinių imperatyvų pagrindą.

Bet jei sutiktume, kad yra kažkas, kieno būvimas pats savaimė turi absoliučią vertę, kas kaip tikslas pats savaimė galėtų būti tam tikru dėsniu pagrindas, tai Jame ir tik Jame turėtu būti galimo kategorinio imperatyvo, t. y. praktinio dėsnio, pagrindas.

Dabar aš sakau: žmogus ir kiekviena pratinga būtybė apskritai egzistuoja kaip tikslas pats savaimė, ne vien kaip priemone, kurią viena ar kita valia galėtų naudoti savo nuožiura, visuose jos poeilgiuose, ar jie būtų susiję su ja pačia, ar su kitomis protin-gomis būtybėmis, ji visada turi būti traktuojama *ir kaip tikslas*. Visi polinkių objektai turi tik salygine vertę, nes, jei nebūtu polinkių iš jais pagrįstų poreikių, tai jų objektas naturėtu jokios vertės. O patys polinkiai kaip poreikių šaltiniai turi tiek nedaug absoliučios vertės, dėl kurios galima būtų jų pačių norėti, kad visų protin-gų būtybių bendras noras turėtu būti visiškai nuo jų išsilaisvinti. Vadinas, visų per veiklą *isigijamų* objektų vertė visada yra santykinė. Viskas, kieno egzistencija priklauso ne nuo mūsų valios, o nuo gantos, vis dėlto — jei tai būtų kažkas, kas neturi proto — turi relatyvia vertę tik kaip priemonę, ir todėl visa tai vadina *daiktais*; tuo tarpu protin-gos būtybės vadinamos *asmenimis*, nes jų prigimtis jau išskiria juos kaip tikslus pačius savaimė, t. y. kaip kažka, kuo neleidžiama pasinaudoti vien kaip priemonė, vadinas, aprūboja bet kurią savivalę (ir paverčia jas pagarbos objektu). Tai, vadinas, yra ne vien subjektyvūs tikslai, kurių buvimas turi vertę *mūs* kaip mūsų poeilgių rezultatas, o ir *objektyvūs tikslai*, t. y. objektai, kurių buvimas pats savaimė yra tikslas.

čiam sau savo ką, paklaustų savęs, ar jo poelgis atitinkų žmonijos idėja *kaip tikslą pati savime*. Jei jis nalkina save dėl to, kad pabėgtu iš sunkios padėties, tai jis pasinaudoja asmeniu tik kaip priemonę, kad galėtų iki gyvenimo pa-baigos išsaugoti pakenciamaą padetį. Bet žmogus — ne daiktas, taigi, jis ne tai, ką galima panaudoti *tik* kaip priemonę; visuose jo poelgiuose ji visada reikia traktuoti kaip tikslą pati savaimė. Vadinasi, ir savo asmenyje aš negaliu disponuoti žmogumi: jį luošinti, gadinti arba žudyti. (Tikslesnį šio principo apibrėžimą, kuri reikėtų pateikti, kad būtų išvengta įvairių nesusipratimų tokiais atvejais, kaip, pvz.: kūno organų amputavimas, siekiant išsigelbėti, savo gyvybės statymas į pavojų, kad išsigelbėčiau, ir kt.)[—] aš privalaū čia apeiti: toks apibrėžimas priklauso moralei tikraja to žodžio prasme.

Antra, dėl to, kas susiję su būtina pareiga arba pareiga dėl prievolės kritiems: tas, kuris ketina apgauti kitus, melagingai pažadėdamas, greit išlikins, kad jis nori kitu žmogumi panaudoti *vien kaip priemonę*, neatsižvelgdamas, kad pastarasis turi ir tikslą savuje. Juk tas, kuri, griebdamasis tokio pasižadėjimo, noriu panaudoti savo tikslams, jokiu būdu negalės sustikti su tuo, kaip aš su juo elgiuosi, vadinasi, jis pati savoje neturės šito poelgio tikslą. Toks prieštaravimas kitu žmonių principams stipriau krinta į akis, kai pateikiami pavyzdžiai apie kėsinimasis į kitų laisvę ar nuosavybę. Ten aiškiu matyti, kad žmonių teisių pažeidėjas ketina kitus asmenis panaudoti tik kaip priemones, neatsižvelgdamas, kad kaip protinės būtybės jos visada turi būti vertinamos ir kaip tikslai, t. y.

las, ir šito tikslio negalima pakelisti jokiu kita tikslu, kuriam jie galėtų būti *tik* priemonė; be jo niekur negalima būty rasti ko nors, kas turėtų *absoliucią vertę*; bet jei kiekvienna kita vertė būtų sąlyginė, vadinasi, atsitiktinė, tai protui niekur negalima būtų surasti jokio aukščiausio praktinio principo.

Taigi, jei aukščiausias praktinis principas, o žmogaus valios atžvilgiu — kategorinis imperatyvas, privalo būti, tai jis turi būti toks, kuris, remiantis supratimu apie tai, kas kiekviennam būtinai yra tikslas, nes tai *tikslas pats savime*, — sudaro objektyvų valios principą, vadinasi, kuris gali būti visuotinis praktinis dėsnis. To principo pagrindas toks: *protinėa prigimtis egzistuoja kaip tikslas pats savame*. Žmogus būtinai šitaip supranta savo egzistenciją; todėl ta prasme jis yra subjektyvus žmogis-kuių poelgių principas. Tačiau taip savo egzistenciją supranta ir kiekvienna kita protinėa būtybė, atsižvelgdama į tą patį proto pagrindą, kuris galioja ir man*: vadinasi, tai yra kartu ir *objektyvus* principas, iš kurio kaip iš aukščiausio praktinio pagrindo turėtų buti galima išvesti visus valios dėsnius. Taigi praktinis im- operatyvas skambėtų: *ei kis taiip, kad nei savo asmenyje, nei kieno nors kito asmenyje nieka- da žmogaus nepanaudotum vien kaip priemo- nęs, o visada kaip tikslą*. Pažiūrekime, ar šitai ivykdoma.

Palikus ankstesnius pavyzdžius, paaškėtu:

Pirma, tas, kurį persekijoja mintis apie savi- žudybę, atsižvelgdamas į būtinos pareigos pa-

* Si teigini aš čia keliu kaip postulata. Jis įrodinėja- mas paskutiniajame skyriuje.

kaip tokios būtybės, kurios net ir šioto poelgio tikslą, galetų turėti savoje *.
Trečia, dėl atsitiktinės [laikomos nuopelnui verdenstlichen], pareigos pačiam sau; neužtenka, kad poelgis nepriestarautų žmogiškumui tiksli, asmenyje kaip tikslui pačiam savaim; mūsų asmenyje kaip tikslui žmoguje yra auksus poelgis turi *ji ir atitiki*. Juk žmogus yra gamtos tesnio tobolumo pradmenys, kurie yra gamtos tiksli žmogaus atžvilgiu mūsų subjekte; jų nepaisymą galbūt galima buity sunderinti su žmogaus kaip tikslo paties savaimė išlaikymu, bet ne to tikslo igyvendinimo spartiniu [Beförde rung].¹¹

Ketvirta, dėl laikomos nuopelnui pareigos kiems; prigimties tikslias, kurį turi kiekvienas gälėtų žmogus, yra jo laimė. Žinoma, žmonija gälėtų išlikti, jei niekas niekuo prie kito laimės nepridėtu, bet nieko iš jo tyčia ir neatimtų; tačiau kai kiekvienas žmogus nesistengia tiek, kiek jis gali, padėti igyvendinti ir kitu tikslus, turime tik negatyvų, o ne pozityvų, atitikimą, su žmogumi *kaip tiksli pačiu savaimē*. Juk jei aš patirčiau visq. šios minties poveikį, tai tiksli subjekto, kuris pats savaimė yra tikslas, kiek tai galima, turėtu būti ir mano tiksli.
Tas žmogaus ir apskritai kiekvienos protin-

gos prigimties kaip *tikslo paties savaimē* principas (jis yra svarbiausia sąlyga, ribojanti kiekvieno žmogaus poelgių laisve) paimtas ne iš patyrimo: pirma, dėl savo visuotinumo jis tai-komas visoms protingoms būtybems apskritai, o ką nors apie tą bendrybę nuspresti patyrimo niekada neužleks; antra, kadangi žmogus ja-me suprantamas ne kaip žmonių tikslias (subjektyviai), t. y. ne kaip objektas, kurį tik mes patys paverčiame tiksliu, o kaip objektyvus tikslias, kuris kaip dėsnis turi tapti svarbiausia sąlyga, ribojančia subjektyvius tikslius, kokius mes tik turetume; vadinas, jis turi išplaukti iš grynojo proto. Juk *objektyviai* kiekvieno praktinio dėsnio nustatymo pagrindas yra vi-suotinybės taisyklié ir forma; visuotinybė (pagal pirmajį principą) suteikia jam dėsnio pobūdį (kiekvienu atveju — gamtos dėsnio pobūdij), o *subjektyviai — tikslias*; tačiau visų tikslių subjektas yra bet kuri protinėa būtybė kaip tikslias pats savaimė (pagal antrajį principą): iš čia išplaukia tręciasis praktinis valios principas, kaip svarbiausia jos atitikimo su visuotiniu praktiniu protu sąlyga: *kiekvienos protinės būtybės valios, kaip visuotinius dėsnius nustatančios valios, idėja.*

Pagal šį principą bus atmetos visos maksimos, kurios nesuderinamos su savais visuotiniais valios dėsniais. Vadinas, valia ne papras-tai paklūsta dėsniniui, o paklūsta taip, kad ją reikėtų suprasti, jog *ji pati sau nustato dėsnius ir pati kaip tik todel paklūsta dėsniniui* (kad jo kūréja ji gali laikyti pati save).

Tiesa, imperatyvai, pagal tai, kaip jie anks-

čiau buvo pateikti, būtent — kaip visuotinis,

gamtos tvarių primenantis veiksmų dėsningu-

5 — 1946

* Tačiau nereikia manysti, kad taisyklié arba principas čia gali būti trivalus teiginių quod *tibi non vis fieri* etc.¹¹ Juk tas teiglys, nors ir su išvairiais aprūpimais, tik išvedamas iš principo, bet jis negali būti visuotiniu dėsniu, nes neturi savoje nei pagrindo pareigai sau pa-ciam, nei pagrindo pareigai mylėti kitus (juk ne vienas mielai sutinku, kad kiti neprivalėtū darysti jam gera, kad tik jis būtų ateistas nuo pareigos darysti gera kitims), pagaliau nei pagrindo pareigai kitu atžvilgiu, nes, tuo remdamasis, nusikalstelis išskotu argumentu priės savo teisejus, kurie reikalautų jį bausti, ir t. t.

mas, arba kaip visuotinis protinės būtybių kaip *tikslių* pačių savaime *pranašumas*, iš savo išskančios galios pašalino bet kurią kokio nors suinteresuotumo kaip motyvo priemaišą kaip tik dėl to, kad jie buvo *pateiktū* kaip kategorijos, norint išaiškinti pareigos savoką, reikėjo ką nors panašaus priimti. O priešais, kad yra praktinių teiginių, kurie išakinėtų kategoriskai pati savaime negalėtų būti įrodyta; to dar negalima padaryti nei dabar, nei apskritai šiam skyriuje. Tačiau kai ką vis dėlto galima buvo padaryti, ir būtent: norą iš pareigos, atsisakant bet kurio interesu, kaip specifinę savybę, skiriandią kategorinį imperatyvą nuo hipotetinio, galima būtų parodyti pačiam imperatyve, remiantis kuriuo nors jo turinysje esančiu nuostatu; tai ir daroma dabar, nagrinėjant trečiąją principo formulę, būtent idėja apie kiekvienos protinės būtybės valią, *kaip valią, nustatant* *čiaq visuotinius dėsnius*.

Juk, jei mąstome tokią valią, tai, nors valią, *kuri paklūsta dėsnui*, ir gali būti su tuo dėsniu susijusi kurio nors interesu poziciju, tačiau valia, kuri yra aukšciausia dėsninė kūreja, negali tuo pat metu priklausyti nuo kokio nors interesu; juk tokiai priklausomai valiai reikėtų dar kito dėsnio, kuris aprabotų jos savimeilės intersetą iki salygos — tureti visuotinio dėsnio galią.

Taigi, kiekvieno žmogaus valios — *kaip valios, kuri visomis savo maksimumis nustato visuotinius dėsnius**⁶⁶, *principas*, jei tik jis teisingas

visas likusiais pozūriais, visiškai iktų kategoriniam imperatyvui, nes kaip tik dėl visuotinių dėsninių idėjos jis *negrindžiamas jokiu interesu*, vadinasi, iš visų galimių imperatyvų tik vienas gali būti *besygiškas*; arba dar geriau bus pasakyta, sukeitus sakinių: jei kategorinis imperatyvas (t. y. dėsnis kiekvienos protinės būtybės valai) yra, tai tik jis gali isakyti daryti viską pagal maksimą savo valios, kurios objektu galerėjų būti ji pati kaip visuotinių dėsniu kūreja; tik tokiu atveju praktinis principas ir imperatyvas, kuriam valiai paklūsta, yra besigiski, nes jų pagrindas nesujinges su jokiu interesu.

Dabar mes nebesistebésime, kodėl visi anksčiai ménimimai surasti moralés principą turėjo baigti nesékmingsai. Buvo matoma, kad žmogus per pareigą yra susijęs su dėsniu, bet niekam neateidavo į galvą, kad jis paklūsta *tiesavo paties nustatytiems ir vis dėlto visuotiniams dėsniams* ir kad jis privalo elgtis tik pagal savo paties valią, kuri betgi visuotinius dėsnius kuria atsižveigdama į gamtos tikslą. Iš tiesų, jeigu ja suprastume tik paklūstančią dėsninį (kokis jis būtų), tai dėsnis turėtų būti susijęs su kokiu nors interesu vilionės ar prievarsto forma, nes tai nebūtų dėsnis, atsiardojęs iš jo valios, o *kažkas kita versty*, jo valią, atitinkamai elgtis pagal tą dėsnį. Tačiau dėl sių visiškai būtinos išvardos žiūtų visas darbas ieškant svarbiausio pareigos pagrindo. Juk tokiu būdu niekada nebuvu surandama paneiga, o tik pagelio būtinumās dėl kažkoko interesu. O interesas galėjo būti savas arba svetimas. Bet tada imperatyvas visada būtų salygojamas ir netiktu būti moraliniu įsakymu. O aš noriu ši pag-

* Man gali būti leista čia neduoti pavyzdžių šiam principui paaiškinti, nes visi pavyzdžiai, kurių anksčiau buvo aiškinamas kategorinis imperatyvas ir jo formulė, gali tiki ir čia šiam tikslui.

rindinių teiginių vadinti valios auto nomen i o s principu, priešpastatydamas ji kiekvienam kitam, kuri priskiriu h e t e r o n o m i j a i.

Kiekvienos protinges būtybiés savoka — būtybés, kuri visose savo valios maksimose turi save traktuoti kaip nustatancią visuotinius dēsnius, kad tuo požiūriu galėtų spręsti apie save pačią ir apie savo elgesį — atveda prie kitos, su ja susijusios, labai turtingos, būtent — prie *tikslių viešpatijos* savokos.

O *viešpatiją* aš suprantu kaip sisteminių įvairių protinges būtybių ryšį per bendrus dēsnius. Kadangi dēsniai salygoja tikslus pagal savo vi suotinę galia, tai, jei abstrahuotumėmės nuo protinges būtybių asmeninių skirtumų ir nuo viso jų asmeninių tikslų turinio, tai visus tikslus (ir protinges būtybes kaip savaiminius tikslus, taip pat ir jų turimus tikslus, kuriuos jos pačios galėtų sau kelti) galima būtų masyti kaip sisteminai susijusių visumą, t. y. kaip tikslų viešpatija, kuri pagal anksčiau nurodytus principus yra galima.

Juk protinges būtybiés visos yra pavaldžios dēsnui, pagal kuri ne viena is jų nei savęs pâčios, nei kurios kitos niekados negali traktuoti vien *kaip priemonés*, o visada ir *kaip tikslą pâti savaine*. O iš čia per bendrus objektyvius dēsnius ir atsišienda sisteminius protinges būtybių ryšys, t. y. viešpatija; kadangi tie dēsniai kaip tikslus atsižvelgia į tu būlybių santykius vienos su kita kaip tikslų ir priemonių, ji gali būti pava dinta tikslų viešpatija (žinoma, tik kaip ide a las).

Tačiau protinges būtybę priklauso tikslų viešpatijai *kaip narys*, jei ji nors ir ten yra vi suotinių dēsnijų kûrėja, bet ir pati tiems dēs-

niamas paklûsta. Jei kaip dēsnijų kûrėja ji nepa klûsta kieno nors kito valiai, ji toje viešpatijo- je yra *valdové* [Oberhaupt].

Galimoje tikslų viešpatijoje protinga bûtybė, atsižvelgama į valios laisvę, visada turi save traktuoti kaip dēsnijų kûrėją, nepriklausomai nuo to, ar ji yra tos viešpatijos narys ar valdové. Tačiau valdove ji tampa ne vien per savo valios maksimą, o tik tuo atveju, jei ji yra visiškai nepriklausoma bûtybė be poreikių ir neribojanti savo galios, kuri atitinka jos valią.

Vadinasi, morale sudaro visų poelgių santiykiis su dēsniais, ir tik dėl to galima tikslų viešpatija. Tačiau dēsniai turi būti kiekvienoje protingoje bûtybėje ir išplaukti iš jos valios, kurios principas tokis: niekad nesielgti pagal kitokią maksimą, o tik pagal tokią, kurios galima būtų reikalauti kaip visuotinio dēsmio, vadinasi, tik taip, *kad valia per savo maksimą i save pačią galėtų žiūrėti kaip į visuotinių dēsnijų kûrėją*. Jei maksimos pagal savo primigtį neatitinka to visų protinges bûtybių, kaip vi suotinių dēsnijų kûrėjų, objektyvaus principo, tai poelgio pagal aną principą būtinumas va dinamas praktine prievara, t. y. *pareiga*. Parreigos tikslų viešpatijoje yra ne valdovui, o kiekvienam jos nariui ir, be to, kiekvienam vienodos.

Praktinis būtinumas veikti pagal tą principą, t. y. *pareiga*, remiasi visai ne jausmais, potraukiais ar polinkiais. O vien tik protingu bûtybių tarpusavio santykiais, kai i kiekvienos protinges bûtybiés valią visada turi būti žiūrima ir kaip į dēsnijų *kûrėją*, nes priešingu atveju to bûtinumo negalima būtų suprasti kaip *tikslio paties savaimė*. Vadinasi, kiekvienos valios, kaip

visuotinių dėsninių kūrėjų, maksima protas prisiria bet kuriai kitai valiai, taip pat ir kiekvienam kitam veiksmui, atsižvelgdamas į save patį, ir tai visai ne dėl kokios nors praktinės paskatos ar būsimos naudos, o vien remdamasis protinės būtybės orumo idėja, tuo, kad ta būtybė nepaklušta jokiam kitam dėsniniui, išskyrus tą, kuri tuo pačiu metu ji pati sau nustato.

Tikslų viešpatijoje viskas turi arba *kainą*, arba *orumą*. Tai, kas turi kainą, gali būti pakeista kažkuo kitu, kas jam *ekvivalentiška*; o tai, kas aukščiau bet kurios kainos ir nieko ekvivalentiško jam nėra, turi orumą.

Visa, kas susiję su bendrais žmonių polinimais ir poreikiais, turi *rinkos kainą*; kas, net neatsižvelgiant į poreikį, atitinka tam tikrą skonį, t. y. teikia malonumo, vien be tikslų žaidamas mūsų dvasinėmis jégomis, tas turi *afektuotuojamą kainą* [Affektionspreis], o kas sudaro salygą, kuriai esant kažkas tik ir gali būti savaiminiu tikslu, tas turi ne tik reliatyviai vertę, t. y. kainą, bet ir vidinę vertę, t. y. orumą.

Moralė ir yra ta salygą, kuri tik ir leidžia protinėi būtybei būti savaiminiu tikslu, nes tikslų viešpatijoje tik per morale galima būti dėsnius kuriančiuoju nariu. Taigi, tik morale ir žmogus, kiek jis pajęsus būti moraliu, gali tureti orumą. Sumanumas ir stropumas darbe turi rinkos kainą; samojis, gyva vaizduotė ir nuotaika — afektuo kainą; o išlikimybė pažadams, palankumas iš principo (o ne iš instinkto) turi vidinę vertę. Jei tų vertybų netektumėm, gamta, taip pat ir meistriškumas [Kunst] neturi nieko, kuo galėtų jas pakeisti; juk jų vertė sudaro ne pasekmės, kurios iš jų išplau-

cia, ne pelnas ir ne nauda, kurią jos duoda, bet išitikinimas, t. y. valios maksimos, kurios pasiruošusios kaip tik taip atsiškleisti poelgiuose, nors sekėmė jiems ir nenusimatyti. Kad į tuos poelgius galėtume žvegti su nuoširdžiu palankumu ir malonumu, jiems nereikia jokio subjektyvaus nusiteikimo ar skonio rekomendacijos, jokio tiesioginio potraukio ar jausmo; jie rodo valią, kuri juos vykdą kaip nuoširdžios pagarbos objekta; ir, išskyrus protą, nieko nereikia, kad iš valios galima būtu jų *pareikalauti*, o ne juos išvilioti (antrasis keliais prieštaraujančių pareigos supratimui). Šis vertinimas rodo, kad tokios mastysebos vertė prilygsta orumui, kuris iškyla aukščiau už bet kurią kainą, o ji ikainojant ar su kuo lyginant, tarytum būtų kėsinamasi į jo šventumą.

Bet kas tai galėtų būti, kas duoda teisę moraliskai geram išitikinimui arba dorovei reikštintokias dideles pretenzijas? Niekas kita, kaip *dalyvavimas visuotinių dėsninių kūrime*, kuri protingai būtybei laidoja dorovę ir per kuri daro ją tinkančia būti mariu galimoje tikslų viešpatijoje. Tam reikalui jau pati protinges būties prigimtis buvo ją paskyruusi kaip tikslą pati savaimė ir kaip tik dėl to kaip dėsnii kūrėjų tikslų viešpatijoje, laisyą visų gamtos dėsninių atžvilgiu, paklūstančią tik tiems dėsniams, kuriuos ji pati sau nustato ir kurių pagrinduojos maksimos gali priklausyti visuotiniams dėsniams (kuriems ji pati taip pat paklūsta). Juk niekas neturi kitos vertės, išskyrus tą, kurią jam nustato dėsnis. Bet dėsniai, kurie lemia kiekvieną vertę, patys turi turėti orumą, t. y. besalygiška, nepalyginama vertė, kuriai vienintelis žodis *pagarba* tinka išreišksti tam vertini-

mai, kurį protinė būtybė jam priskiria. Vadinių, *autonomija* yra kiekvieno žmogaus ir kiekvienos protinės prigimties orumo pagrindas.

Nurodytieji trys būdai moralės principui išaiškinti — iš esmės tai tik to paties dėsnio trys formules, iš kurių kiekviena savaimė su jungia savoje kitas dvi. Tačiau vis dėlto tarp jų yra skirtumas, tiesa, greičiau subjektyvus, negu objektyvus praktinis: jis minimas tam, kad proto idėja (tam tikros analogijos būdu) galiama būtų priartinti prie akivaizdumo, o per ji — prie jausmo. Vadinosi, kiekvienu maksima turi:

1. *Forma*; ji yra bendrybė, ir moralinio imperatyvo formuliė išreiskiama taip: maksimas reikia pasirinkti taip, tarytum jos turėtų visuotinį dėsnį galie.
2. *Materija*, t. y. tikslas, ir jos požiūriu formuliė sako: protinė būtybė, kaip tikslas pagal savo prigimti, vadinosi, kaip tikslas pats savaimė turi būti kiekvienai maksimali sąlyga, apribojančia visus grynai santykinius ir savavališkus tikslus.
3. Visų maksimumu *pilnq apibrėžimq* pagal partelką formule, būtent: visos maksimos pagal jų pačių dėsnius turi susiderinti galimoje tikslų viešpatijoje, kaip gamtos viešpatijoje*. Toliau einama lyg per kategorijas: valios formos vienovės (jos visuotinumo), materijos daugybes [Vielheit] (objektų, t. y. tikslų), visumos [Altheit] arba sistemos totališkumo. Tačiau geriau,

kai moraliniame sprendime laikomasi griežtesnio metodo ir pagrindu imama bendroji kategorijos imperatyvo formulė: *elkis pagal mck-simq, kuri pati save kartu galėtų paversti vi-suotiniu dėsniu*. O jei norima čia pat praktiškai taikyti moralės dėsnį, tai labai naudinga tą pati poelgi panagrinėti trijų išvardytų savokų požiuriu ir, kiek galima, priartinti ji į iki akivaizdumo.

Dabar mes galime užbaigti tuo, nuo ko pradėjome pradžioje, būtent — besalygiškai geros valios savoką. *Absoliučiai gera valia yra ta, kuri negali būti bloga*, kurios maksima, paversta visuotiniu dėsniu, niekados negaliėtų sau prieštarauti. Vadinosi, svarbiausias jos dėsnis ir būtų toks principas: *elkis visada pagal tokią maksimumą, kurios visuotinumo tu galetum norėti ir kaip dėsnio; tai vienintelė sąlyga, kurios laikydamasi valia niekada pati sau nepriestaraus, o toks imperatyvas — kategorinis*. Kadangi valios kaip visuotinio dėsnio galimiems poelgiams reikšme yra analogiška visuotiniams egzistuojančių draiktyų ryšiu pagal bendrus dėsnius, kurie sudaro formaliajā gamtos puse, tai kategorinis imperatyvas gali būti išreikštasis ir taip: *elkis pagal maksimumą, kuriu objektas galėtų būti jos pačios kartu ir kaip visuotinai gamtos dėsniai*.

Taigi šitaip gaunama absolūčiai geros valios formulė.

Protinga prigimtis nuo visų kitų skiriasi tuo, kad ji pati nusistato tikslą. Jis sudarytu kiekvienos geros valios materija. Kadangi absolūčiai geros, be jokių apribojančių sąlygų (pa-siekti vieną ar kita tikslą) valios idėjoje turi būti abstrahuojamasi nuo bet kurio sąlyginio [bewirkenden] tikslio (kaip nuo tokio, kuris kiek-

* Teologija nagrinėja gamtą, kaip tikslų viešpatiją. Ten tikslų viešpatija yra teorinė idėja gaisinti tam, kas yra. Čia — ji praktinė idėja igyvendinti tam, ko nėra, bet ką mūsų elgesys (ir pagal tą idėją) gali įgyvendinti.

vienu valią padarytu tik santykiškai gera), todel tikslą čia reikėtų suprasti ne kaip sąlygini, o kaip savarankišką tikslą, vadintasi, tik negatyviai, t. y. kaip tokį, kuriam neturėtų prieštarauti joks poelgis ir kuris, vadintasi, kiekvienam norejime turėtų būti vertinamas ne tik kaip priemonę, bet ir kaip tikslas. O toks tikslas galbūt ne kas kita, kaip visų galimų tikslų subjektas, nes jis kartu yra ir galimos besalygiškai geros valios subjektas: juk ją vertinti mažiau negu kokį kitą objektą be prieštaravimų negalima. Todėl principas — su kiekviena protinga būtybe (savimi ir kitaais) elkis taip, kad ji tavo maksimoje būtu ir kaip tikslas pats savaimė — iš esmės turi tą pačią reikšmę, kaip ir pagrindinis teiginys: elkis pagal tokią maksimą, kuri pati savoje turi visuotinę galią ir kiekvienai kitai protinėi būtybei. Iš tiesų reikalauti, kad, naudodamas priemones bet kuriam tikslui, save maksimą privalaus apriboti salygą — turėti visuotinio dėsnio galia kiekvienam subiectui, — yra tas pat, kas ir reikalauti, kad tikslų subjektas, t. y. protinė būtybė, visada būtų imama visų poelgių maksimų pagrindu ne tik kaip priemonę, bet ir kaip svarbiausia apribojanti sąlyga, pasirenkant priemones, t. y. visada ir kaip tikslas.

Iš čia neginčiamai išplaukia, kad kiekviena protinė būtybė kaip tikslas pats savaimė bet kurio dėsnio, kuriam ji kada nors galėtų paklusti, požiūriu turi turėti galimybę traktuoti save ir kaip visuotinių dėsniu kūrėja, nes būtent tai, kad jos maksimos tinkai būti visuotiniai dėsniai, išskiria ją kaip tikslą patį savaimė; iš čia taip pat išplaukia, kad visa tai jai teikia orumo (prerogatiwa), kuriuo ji išskyla virš gry-

nai gamtos būtybių, nes savo maksimas ji visada renkasi, atsižvelgdamai į save pačią ir sykiu į kiekvieną kitą protinę būtybę, kaip į dėsniu kūrėją (dėl to jos ir vadinamos asmenimis). Šai tokiu būdu galimas protinę būtybių pasaulis (*mundus intelligibilis*) kaip tikslų viėspatija, o visi asmenys per jų pačių dėsnius gali būti jos nariai. Dėl to kiekviena protinė būtybė privalo elgtis taip, tarytum ji per savo maksimus visuotinėje tikslų viėspatijoje visada būtų dėsnius kuriančiuoju nariu. Formalus šių maksimų principas ir sako: elkis taip, lyg tavo maksima kartu galėtų būti visuotiniu (visų protinę būtybių) dėsniu. Taigi tikslų viėspatija galima tik pagal analogiją su gamtos viėspatija; tačiau pirmojo galima tik per maksimas, t. y. taisykles, kurias prisimame patys, o antroji — tik pagal objektyviai salygojamų priežascių dėsnius. Nors gamtos visuma traktuojama kaip mašina, bet, kadangi ji susijusi su prictingomis būtybėmis kaip savo tikslais, taip pat vadinama gamtos viėspatija. Tokia tikslų viėspatija iš tikrųjų galėtų būti igyvendinta tik per maksimas, kurių taisykle kategorinis imperatyvas isako visoms protinėms būtybėms, jei tik iš būtų visuotinai laikomasi. Žinoma, protinė būtybė negali pasikliauti, kad jei ji pati ir tiksliai vadovauytųsi maksima, tai dėl to ir kiekviena kita protinė būtybė būtų išlikima tai pačiai maksima; negali pasikliauti ir tuo, kad gamtos viėspatija ir jos tikslings tvarka atitinku protinės būtybės — tinkamo jos nario — galimą tikslų viėspatiją, t. y. kad gamta būtų palanki jos laukiamai laimei; ir vis dėlto visiškai galioja dėsnis: elkis pagal maksimas nario, kuris nustato visuotinius dėsnius galimai tikslų viėspatijai.

Čia iš slypi paradokas: tik žmonių kaip protinę būtybių orumas, neatsižvelgiant į jokią kitą tuo būdu pasiekiamą tikslą ar naudą, vadinasi, vien pagarba idėjai turėtų būti nepakeičiamas valios direktyva; ir kad kaip tik ši maksimų nepriklausomybė nuo visų kitokų paskatytų suteikia jai didingumo ir kiekvieną protinę būtybę daro tinkančia tikslų viešpatijos būti dėsnius nustatančiu mariu; priešingu atveju ja reikėtų suprasti tik kaip paklūstančią natūriliam savo poreikių dėsningumui. Žinoma, galėtume galvoti, kad ir gamtos viešpatija, ir tikslų viešpatija sujungtos vieno valdovo; del to tikslų viešpatija jau nustotų buvus vien idėja, o igačytų tikraiji realumą; tuo būdu, tiesa, galėtume sustiprinti skatinamąją idėjos galia, bet nuo šito niekada nepadidėtų vidinė jos vertė; juk, nepaisant visko, ir tą vienintelį, niekuo nesalygojamą dėsniu kūrėją, visada reikėtų išvaizduoti kaip sprendžiantį apie protinę būtybių vertę tik pagal jų nesuinteresuotą elgesį, kuri jos nusistato pačios, remdamos vien idėja. Nuo išorinių aplinkybų dalykų esmė nesikeičia, o kiekvieną žmogų, kas jis būtu, kad ir aukščiausia būtybė, — reikia vertinti tik pagal tai, kas, neatsižvelgiant į išorinius santykius, sudaro jo absoliučią vertę. Taigi moralė yra pagal elgių santykis su valios autonomija, t. y. su galimaus visuotiniais dėsniais per valios maksimas. Poelgis, suderinamas su valios autonomija, yra *leistinas*, nesuderinamas — *neleistinas*. Vilia, kurios maksimos būtinai atitinka dėsnį autonomiją, yra šventoji, besalygiskai gera valia. Ne besalygiskai geros valios priklausomybė nuo autonomijos principo (moralinė prievara) yra *privalomumas*. Vadinasi, jis negali būti sieja-

mas su šventaja būtybe. Objektyvus poelgio būtinumas, salygojamas privalomumu, vadina-
mas *pareiga*.

Rendamiesi tuo, ką neseniai pásakėme, galingime lengvai paaikiinti, kaip tai atsitinka, kad, nors pareigos sąvoką suprantame kaip savo pri-
klausomybę nuo dėsnio, vis dėlto asmenyje, ku-
ris atlieka visas savo pareigas, matome ir tam tikrą didingumą bei *orumą*. Juk tai, kad žmogus paklūsta moraliniam dėsniniui, žinoma, visai nera nieko didingė, bet didingumą sudaro tai, kad žmogus yra to dėsnio *kūrėjas* ir tik todėl jam paklūsta. Anksčiau lygiai taip parodėme, kad ne baimė, ne polinkis, o tik pagarba dėsniniui yra tas akstinas, kuris poelgiui gali suteikti moralinę vertę. Mūsų pačių valia, jei tik ji veiktu salygojama vien visuotinių dėsninių, galimų per jos maksimas, ši tik idėjoje mums galima valia yra tikrasis pagarbos objektas;¹⁰ o žmogaus oru-
nius yra kaip tik šis sugerbėjimas kurti visuoti-
nius dėsnius, nors ir su salyga, kad jems turės paklusti ir pats jų kūrėjas.

*Valios autonomija —
aukščiausias dorovés principas*

Valios autonomija — tai valios ypatybė, per kurią ji (nepriklausomai nuo jokių noro ob-
jetų ypatybių) yra pati sau dėsnis. Vadinasi,
autonomijos principas būtų tokis: rinktis tik taip,
kad musų pasirinkimo maksimos tame pačiame
norejime būtų suprantamos ir kaip visuotinis
dėsnis. Kad toji praktinė taisyklė yra impera-
tyvas, t. y. kad kiekvienos protinges būtybės
valia būtinai susijusi su juo kaip su salyga, ne-